

Slavonija ili Đakovo i Hrvatski narodni preporod od 1830. do 1874.

Knežević, Franjo

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Catholic Faculty of Theology in Đakovo / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:120:861788>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-05**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Catholic Faculty of Theology](#)

**SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET U ĐAKOVU**

**SLAVONIJA ILI ĐAKOVO I HRVATSKI NARODNI
PREPOROD OD 1830. DO 1874.**

Diplomski rad

Student

Franjo Knežević

Mentor

doc. dr. sc. Grgo Grbešić

Đakovo, 2024.

Sadržaj

Sažetak	1
<i>Summary</i>	2
Uvod	3
1. Austrijsko Carstvo i Austro-Ugarska	4
1.1. Ilirski pokret u kontekstu Austro-Ugarske Monarhije	6
1.2. Političko-društveni sustav nakon Marije Terezije	13
2. Hrvatski narodni preporod	17
2.1. Prilike na području Hrvatske	23
2.2. Biskup Josip Juraj Strossmayer	32
3. Posljedice i ostavština Hrvatskoga narodnog preporoda	42
Zaključak	47
BIBLIOGRAFIJA	48

Sažetak

Slavonija ili Đakovo i Hrvatski narodni preporod

od 1830. do 1874.

Tekst diplomskog rada obradit će temu ilirskoga ili Hrvatskoga narodnog preporoda koji se intenzivno odvijao od 1835. do 1848. godine, a kasnije je imao naznake i posljedice u društveno-političkim zbivanjima. Uz samu temu narodnoga preporoda, ovaj će se rad baviti i širim društveno-povijesnim kontekstom u kojemu se odvijao Hrvatski narodni preporod kako bi se bolje shvatila potreba takvoga pokreta, događaji koji su do njega doveli, ali i same posljedice preporodnih djelatnosti. Stoga, u prvom poglavlju rada bit će govora o Habsburškoj Monarhiji, točnije Austrijskom Carstvu ili Austro-Ugarskoj Monarhiji, kako se ta država kasnije nazivala. Budući da se područje Hrvatske, Slavonije, Dalmacije i Istre dugi niz godina nalazilo u sastavu te državne cjeline, taj je dio iznimno važan. Kao dio prvoga poglavlja, iznijet će se i pregled preporodnih događaja na razini cijele Monarhije, a reći će se ponešto i o važnosti, ulozi i djelovanju habsburške carice Marije Terezije, ali, što je još važnije, i o vremenu te društveno-političkome sustavu koji je nakon njezine smrti nastupio, a koji je isto tako donio mnoštvo promjena važnih i za Hrvatsku. U drugome poglavlju tekst će se baviti samim Hrvatskim narodnim preporodom, govorit će o događajima koji su označili njegov početak te kako se pokret razvijao tijekom godina. Drugo poglavlje govorit će i o gospodarskim, kulturnim i društvenim prilikama na području Hrvatske i Slavonije u vrijeme preporodnih gibanja. Isto tako, bit će riječi i o važnoj te nezaobilaznoj ulozi đakovačkoga biskupa Josipa Jurja Strossmayera koji je svojim zalaganjima, materijalnim i duhovnim potporama te idejama unaprijedio te omogućio plodonosan preporodni zamah, ali uspješno je utjecao i na događaje koji su označili svojevrсни kraj preporodnih događanja. Treće poglavlje govorit će o posljedicama Hrvatskoga narodnog preporoda, posebice na području Hrvatske i Slavonije te o događajima koji su uslijedili nakon 1848. godine.

Ključne riječi: Hrvatska, Slavonija, narodni preporod, politika, društvo

Summary

Slavonia or Đakovo and the Croatian national revival

from 1830. to 1874.

The thesis will deal with the topic of the Illyrian or Croatian national revival that took place intensively from 1835 to 1848 and later had indications and consequences in socio-political events. In addition to the topic of national revival, this paper will also deal with a wider socio-historical context in which the Croatian national revival took place in order to better understand the need for such a movement, the events that led to it, but also the very consequences of the revival activities. Therefore, in the first chapter of the thesis, we will talk about the Habsburg Monarchy, more precisely the Austrian Empire or Austro-Hungarian Monarchy as it was later called. Since the territory of Croatia, Slavonia, Dalmatia and Istria were within that state entity for many years, that mention is extremely important. As part of the first chapter there will be an overview of revival events regarding the whole Monarchy, and something will be said about the importance, role and actions of the Habsburg empress Maria Theresa, but, more importantly, the socio-political system that appeared after her death, which brought a lot of change important for Croatia. The second chapter will focus on the national revival and talk about the events that marked its beginning and how the movement developed over the years. The second chapter will also mention the economic, cultural and social opportunities in the area of Croatia and Slavonia during the revival movements. Additionally, we will talk about the important and unavoidable role of the Bishop of Đakovo Josip Juraj Strossmayer, who through his efforts, material and spiritual support and ideas improved and made possible a fruitful revival while also successfully influencing events which marked a kind of end to it. The third chapter will talk about the consequences of the Croatian National Revival, especially in the area of Croatia and Slavonia and about the events that followed after 1848.

Keywords: *Croatia, Slavonia, national revival, policy, society*

Uvod

Diplomski rad prikazat će preporodni pokret koji se pojavio na području Hrvatske tijekom 19. stoljeća, a koji se naziva Hrvatski narodni preporod koji je trajao od 1830-ih godina do 1848., ali su se njegove posljedice osjećale i u kasnijim razdobljima.. Ovaj se pokret nadahnut nacionalnim težnjama i idejom o osamostaljenju pojavio u vrijeme nacionalnih preporoda širom Europe, kao što su pokreti u Mađarskoj i Italiji. Najprije, tekst diplomskog rada govorit će o općenitom društveno – političkom kontekstu na području europskog kontinenta tijekom 19. stoljeća, dok će se daljnji tekst baviti konkretnijim temama, zbivanjima i pojavama na području Hrvatske. Isto tako, u tekstu će se istaknuti pojedinci koji su dali najviše doprinosa za jačanje i širenje spomenutog pokreta, kao što su Ljudevit Gaj, grof Janko Drašković, đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer i drugi.

1. Austrijsko Carstvo i Austro-Ugarska

Nakon bitke na Mohačkome polju 1526. godine došlo je do nastanka Habsburškoga Carstva na području Srednje Europe. Iako se usmjerenje cijeloga Carstva mijenjalo tijekom različitih povijesnih etapa, za habsburške zemlje konstitutivni elementi bili su multietničnost, višejezičnost te multikulturalnost. Takva je situacija bila prisutna tijekom cijele povijesti Svetoga Rimskog Carstva njemačke narodnosti, u Austrijskom Carstvu od 1804. do 1866. godine te u Austro-Ugarskoj od 1867. do 1918. godine. Proglašenje Napoleona I. francuskim carem u svibnju 1804. godine za posljedicu je imalo reakciju habsburškoga vladara Franje II., cara Svetoga Rimskog Carstva. On je sebe odlukom iz iste godine proglasio nasljednim austrijskim carem pa je tako promijenio i naziv iz Franjo II. u Franjo I. Taj dekret o proglašenju naglasio je kontinuitet postojanja austrijske zajednice država, ali u isto je vrijeme istaknuo i činjenicu da svaka od tih država zadržava svoja prava, ustav, privilegije i ustroj. To je potvrđeno za ugarske zemlje i Češku. Međutim, tom odlukom cara Franje I. postojao je austrijski car, ali ne i Austrija koja bi bila centralizirana carska država kao što je to bila, primjerice, Francuska. Kao potencijalni izazov nametnuo se stav koji se iskristalizirao tijekom Francuske revolucije, a to je da se sada počelo izjednačavati pojam naroda s pojmovima nacije i države. Isto tako, državni je nacionalizam izjednačio pojam nacije i državljanstva te je uveo jedan državni jezik. Nasuprot takvom uređenju postojalo je uređenje prisutno u Austrijskom Carstvu u kojemu je car vladao različitim nacijama, vjeroispovijestima te u kojemu se političke granice nisu podudarale s kulturnim granicama.

Nakon Bečkoga kongresa koji se održavao u razdoblju od 1814. do 1815. godine i reorganizacije koju je taj Kongres donio sa sobom, Austrijsko je Carstvo postalo središnjom silom kada je riječ o ravnoteži na području kontinentalne Europe. Međutim, Austrijsko Carstvo zajedno s kancelarom Clemensom Wenzelom Lotharom Metternichom nije bilo spremno za tu ulogu. Carstvo nije znalo kako se nositi sa sve većim nacionalnim težnjama velikih država sastavnica Carstva, a to su bile Mađarska, Češka, Hrvatska, Slovenija i Slovačka. Stoga se Austrija već 1848. godine suočila sa snažnim valom liberalizma i nacionalizma spomenutih naroda, ali i ostalih sastavnica kao što su Italija, Njemačka i Poljska. Unatoč neznanju kako djelovati s obzirom na posjedovanu moć, Austro-Ugarska je i tijekom posljednjih pedeset godina svojega postojanja važila za najmoćniju europsku silu. Po površini i broju stanovnika nije se isticala od drugih carstava, osim Rusije. No, ono što je vrlo snažno obilježavalo to Carstvo

jest negiranje nacionalnosti. Drugim riječima, unatoč nastanku nacionalnih država kao što su Italija i Njemačka, vladajuća elita Austro-Ugarske uporno je nijekala moć nacionalnih pokreta u 19. stoljeću. Međutim, same nacionalne pokrete može se promatrati s dvaju aspekata te se u određenoj mjeri onda može i razumjeti stav Austro-Ugarske. Naime, nacionalizam, ukoliko nekritički veliča određenu naciju, postaje kategorija upitnih vrijednosti koja onda dovodi u pitanje cjelokupni razvoj i život u političkome i gospodarskome kontekstu. Ipak, može se postaviti i pitanje zbog čega bi se različiti narodi trebali odreći svojega prava na samostalnu državu, gospodarski razvoj i suverenitet u svakom smislu riječi. Ukoliko je odgovor da se trebaju odreći samostojnosti u ime neke nadnacionalne ideje, taj se odgovor ne doima baš uvjerljivim i relevantnim. No, kada se promotri povijest Austro-Ugarske, može se vidjeti kako situacija nije jednolična kakvom se na prvi pogled čini. Dokaz tomu jest i reorganizacija Habsburške Monarhije nakon poraza od Pruske 1866. godine. Tada se država podijelila na austrijski i ugarski dio od čega je i nastao naziv za tu državu – Austro-Ugarska Monarhija.¹

Novonastalom cjelinom upravljao je zajednički vladar koji je u austrijskom dijelu Monarhije imao titulu cara, a u ugarskom dijelu naslov kralja. Nagodba Austrije i Ugarske iz 1867. godine predstavlja snažan dokaz tvrdnji da su čak i unutar Carstva koje se zalagalo za to da svi narodi, unatoč različitostima, budu jedno, ipak nacionalne težnje mogle pobijediti. S druge, pak, strane, s obzirom na spomenutu Austro-ugarsku nagodbu, problem je što neke sastavnice u takvim slučajevima zadobivaju traženu samostalnost, dok neki dijelovi i dalje ostaju podređeni i ugrožavani kako od centralne vlasti, tako i od onih faktora koji su dobili autonomiju. To je slučaj s Mađarima koji su dobili ravnopravnost, ali nijekali su prava drugima. Drugim riječima, unatoč jednakom, moglo bi se reći i privilegiranom položaju, povećali su se mađarski prohtjevi. Pod vodstvom političara Ferencza Kossutha, sina revolucionara Lajosa Kossutha, osnovan je velikomađarski pokret čiji su zahtjevi težili potpunoj mađarskoj nezavisnosti. Zahtjevi su se ponajprije odnosili na kontrolu carina, vanjske politike te upotrebu mađarskoga jezika u ugarskome dijelu vojske.² Potreba za nezavisnošću bila je najjača među Južnim Slavenima koji su nastojali stvoriti državu južnoslavenskih naroda koja bi nastala ujedinjenjem Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine te nezavisne Srbije i Crne Gore. Kao rješenje toga vanjskopolitičkog pitanja dio austro-ugarskih političara predlagao je

---

¹ Usp. I. GOLDSTEIN (ur.), *Povijest 15. Kolonijalna carstva i imperijalizam (1871.-1914.)*, Zagreb, 2008., str. 475.-479.

² Usp. *Isto*, str. 479.-486.

austroslavističku koncepciju, odnosno uspostavu slavenskog dijela Austro-Ugarske kako bi se Slavenima osigurao jednaki položaj kakav su nakon nagodbe 1867. godine imali Austrijanci i Mađari. Dakle, spomenuta politička struja zalagala se za ukidanje dualizma i stvaranje trijalizma po pitanju uređenja Monarhije. Takvu ideju zastupao je i austrougarski prestolonasljednik, nadvojvoda Franjo Ferdinand, te su ga zbog toga optuživali austrijski i mađarski nacionalisti, ali i radikalni Slaveni koji su se zalagali za potpuno odcjepljenje i nezavisnost. Vrlo vjerojatno, zbog svojih je stavova nadvojvoda Franjo Ferdinand ubijen u Sarajevu 28. lipnja 1914. godine od strane srpskog radikala Gavrila Principa i još pet urotnika.³ Spomenuta multinacionalnost, a uz nju i nezadovoljstvo stanovništva, unutar jednoga carstva bila je trajni jaram Austro-Ugarskoj Monarhiji. Upravo zato je spomenuta država bila pregažena. Shvaćajući okolnosti i ozbiljnost situacije, nasljednik cara Franje Josipa I., austrijski car i hrvatsko-ugarski kralj Karlo I., predložio je 17. listopada 1918. godine stvaranje saveznoga imperija.

Međutim, već 30. listopada iste godine Mađarska i Čehoslovačka proglasile su samostalnost. Isto tako, primirje s Italijom od 4. studenoga 1918. godine donijelo je zaključnu točku na život Carstva koje ionako više nije postojalo. Nekoliko dana nakon spomenutoga primirja car Karlo I. otišao je u progonstvo, a time se urušilo višestoljetno i multinacionalno Carstvo Habsburgovaca.⁴ Koliko je Austro-Ugarska Monarhija bila opterećena unutarnjim i vanjskim geopolitičkim previranjima i koliko je zapravo zajednički život više nacija bio neodrživ, pokazuje činjenica da, unatoč novim nacionalnim problemima koji su se pojavili pred kraj Prvoga svjetskog rata, nitko nije tražio rješenje nastalih problema u restauraciji Habsburške i Austro-Ugarske Monarhije.⁵

1.1. Ilirski pokret u kontekstu Austro-Ugarske Monarhije

Za Hrvatsku početak 19. stoljeća povezan je s dvjema političkim prekretnicama. S jedne strane to je slom apsolutizma i centralizma koje je nametnuo habsburški car Josip II., dok se s druge strane može uvidjeti krucijalnost odluke Hrvatskoga sabora kojom je politički položaj Hrvatske u velikoj mjeri bio vezan uz Habsburšku Monarhiju. Takav položaj bit će prisutan sve do raspada Habsburške Monarhije 1918. godine kada je Hrvatska prekinula državnopravne odnose s Ugarskom i Habsburškom Monarhijom te je postala pripadnikom druge državne tvorevine, odnosno postala je dijelom Kraljevine

---

³ Usp. I. GOLDSTEIN (ur.), *Povijest 15. Kolonijalna carstva i imperijalizam (1871.-1914.)*, Zagreb, 2008., str. 487.-488.

⁴ Usp. *Isto*, str. 47.

⁵ Usp. *Isto*, str. 488.

Srba, Hrvata i Slovenaca i Jugoslavije. Međutim, od početka 19. stoljeća do 1918. godine, do izražaja su došle dvije važne pojave. Jedna od njih bila je modernizacija i izgradnja građanskoga društva, a druga je bila jačanje hrvatskih nacionalnih integracijskih nastojanja i procesa koji su označili početak oblikovanja hrvatske nacije u suvremenome smislu riječi. Ipak, takve pojave nisu bile neuobičajene. Naprotiv, uslijed izbijanja Francuske revolucije 1789. godine u mnogim je državama došlo do jačanja nacionalne svijesti i naglašavanja nacionalnoga načela koje je postalo jedno od ključnih sastavnica u društvenim i političkim zbivanjima. Kao dio europskoga kontinenta, i Hrvatska se našla u takvim događanjima, ali znatno usporenije od, primjerice, austrijskog i ugarskog središta Habsburške Monarhije.⁶ Politički se položaj hrvatskih teritorija mijenjao tijekom 19. stoljeća.

Promjene su bile uvjetovane odnosom snaga u Habsburškoj Monarhiji, ali i odnosima snaga koje su nadzirale prostor od Baltičkoga i Sjevernoga mora do Crnoga i Jadranskoga mora. Hrvatsko se plemstvo 1790. godine, nakon smrti cara Josipa II., a u strahu od obnove apsolutizma, oslonilo na ugarsko plemstvo te zajedničku ugarsku i hrvatsku ustavnost. Zbog toga je na Saboru iste godine plemstvo prihvatilo Ugarsko vijeće kao vladu za Hrvatsku, čime je obnovljen patent carice Marije Terezije iz 1779. godine kojim ona ukida Hrvatsko kraljevsko vijeće te njegove ovlasti prenosi na Ugarsko namjesničko vijeće. Međutim, koliko su Hrvati bili podređeni u toj novonastaloj zajednici govori i činjenica da je Ugarska dvorska komora ili *Camera Regia Hungarico*, koja je djelovala od 1528. do 1848. godine, upravljala vladarevim i fiskalnim imetkom na području Ugarske, ali i na području Hrvatske i Slavonije. Isto tako, Ugarsko namjesničko vijeće ili *Consilium Regium Locumtenentiale Hungaricum*, sa sjedištem u Budimu, vršilo je funkciju zemaljske vlade za Ugarsku i Hrvatsku sve do 1848. godine. Također, od 22 člana Vijeća koje je imenovao vladar, samo su dvojica bili Hrvati, a od 1791. godine tek je jedan savjetnik bio s područja Hrvatske. Kada je riječ o Ugarskome saboru, treba reći kako se on redovito sastajao u Budimu, a zapravo se radilo o saboru ugarskih staleža koji je bio proširen hrvatskim nuncijima.⁷ Mađari su i tijekom narednoga razdoblja nastojali umanjiti i oslabiti hrvatske nacionalne interese. Ugarsko je plemstvo branilo političku

---

⁶ Usp. HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI, *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost. Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne*, Zagreb, 2009., 3.

⁷ Usp. MATICA HRVATSKA, *Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u dugom 19. stoljeću*, Zagreb, 2016., str. 30.-32.

individualnost Hrvatske i njezinu teritorijalnu cjelovitost.⁸ Međutim, Hrvati su tek 1830-ih godina s preporodnim pokretom i ojačalim građanskim slojem uspjeli obnoviti svoje zahtjeve za osnivanje vlastite vlade, a plod toga jest proglašenje Prve hrvatske samostalne, od Ugarske neovisne vlade. Proglašenje je došlo od strane Hrvatskog sabora. Prvu hrvatsku samostalnu Vladu uspostavio je ban Josip Jelačić 1848. godine. Od tada je sjeverna Hrvatska uz Sabor imala i trajno upravno tijelo, odnosno Vladu koja prema ograničenoj austrijskoj ustavnosti neće biti odgovorna Saboru. U vrijeme brojnih revolucija na području Habsburške Monarhije nacionalni su pokreti imali različite programe. Neki od njih zalagali su se za raspad Monarhije, dok su drugi zahtijevali veću autonomiju. Mađari su odlukama Ugarskoga sabora i putem personalne unije postigli samostalnost i priznanje povijesnog teritorija Ugarske koji je obuhvaćao južni prostor naseljen Srbima i Slovancima, a protezao se na Erdelj⁹ i Hrvatsku. Njemački liberali zalagali su se za ujedinjenje njemačkih povijesnih zemalja koje su ulazile u sastav nekadašnjeg Njemačko-Rimskog carstva, ali zahtijevali su i neke austrijske zemlje, uključujući češke i slovenske dijelove.

Nacionalni pokret u Italiji zalagao se za ujedinjenje Apeninskoga poluotoka odcjepljenjem Lombardije i Venecije i njihova ujedinjenja s Pijemontom. Važno je istaknuti da su se mađarski i njemački nacionalni pokreti međusobno pomagali u ostvarenju velike Mađarske i velike Njemačke, čija bi područja zahvatila i slavenske zemlje. Bečkome dvoru cilj je svakako bio očuvanje Habsburške Monarhije. Te liberalne revolucije nisu prihvaćale zahtjeve nacionalnih pokreta u slavenskim državama jer su ih smatrali slabima. Naime, bilo je prisutno mišljenje da ti pokreti nisu dovoljno snažni, nemaju vlastite političke institucije i oružane sile. Međutim, to su osjećali i sami Slaveni. Naime, pokreti slavenskih naroda smatrali su se slabima u odnosu na spomenute pokrete, smatrali su da im je nemoguće stvoriti vlastitu nacionalnu državu, a nisu vjerovali ni u opstanak tih samostalnih država pred njemačkom, mađarskom i ruskom ekspanzionističkom politikom.¹⁰ Modernizatorske i preporodne ideje u Hrvatsku su postupno prodirale od kraja 18. stoljeća. Hrvatski nacionalni pokret, pak, raspolagao je političkim institucijama, ali bio je svjestan da je za državnu samostalnost preslab. Zbog

---

⁸ Usp. HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI, *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost. Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne*, Zagreb, 2009., 34.

⁹ Erdelj je jedan od naziva koji su se tijekom povijesti pojavili, a odnosi se na rumunjsku pokrajinu Transilvaniju

¹⁰ Usp. HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI, *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost. Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne*, Zagreb, 2009., 35.-36.

toga su se orijentirali prema središnjoj vlasti u Beču vjerujući kako će vlasti zbog svoje trenutne slabosti prihvatiti njihov federalistički program. Hrvatska je 1848. godine, prema ustavnim zakonima „travanjskoga ustava“, bila podijeljena na tri županije sjeverozapadne kajkavske Hrvatske s ograničenom samostalnošću, a Slavonija, Vojna krajina i Rijeka proglašene su izravnim dijelom Ugarske. Međutim, hrvatski je pokret preuzeo dotadašnje institucije tradicionalne ustavnosti, a to su Sabor, županije i Vojna krajina te je uspio ishoditi imenovanje banom Josipa Jelačića, pristaše preporodnoga pokreta i osobe koja nije bila spremna podložiti se ugarskoj upravi. Jelačić je uspostavio i stvarnu neovisnost od Ugarske. Ipak, povoljni odnosi s vlasti u Beču završili su porazom hrvatskoga i slavenskih pokreta. Dvor je, proglašavajući Oktroiirani ustav 4. ožujka 1849. godine, pokazao da namjerava obnoviti cjelovitost Monarhije te centralizaciju. Uvedeni su, dakle, centralizacija, apsolutizam i germanizacija.¹¹ Prva etapa u stvaranju nacionalnih država bilo je ujedinjenje Njemačke 1871. godine. Ujedinjenje Italije proglašeno je 1861., a dovršeno je pripajanjem Venecije i Rima 1870. godine. Ipak, Hrvatska nije bila takve sreće.

Revizijom Hrvatsko-ugarske nagodbe 1873. godine riješilo se pitanje nacionalnih težnji iz 1848. godine, ali ne osamostaljenjem ili ujedinjenjem poput Italije ili kompromisom poput Ugarske, nego slomom hrvatskoga nacionalnog pokreta pod vodstvom Narodne stranke.¹² Kada je riječ o djelovanju ilirskoga pokreta, shvatilo se kako je jedno od glavnih obilježja suvereniteta vlastiti jezik. Međutim, na hrvatskome su se prostoru tijekom 1820-ih i 1830-ih odvijala dva procesa standardizacije jezika. Jedan je proces bio štokavska standardizacija, i to na najvećem području, te kajkavska standardizacija. Hrvatsko plemstvo se, po pitanju jezika, odupiralo mađarizaciji te je zahtijevalo da latinski jezik bude službeni jezik u Hrvatskoj jer su bili svjesni da Hrvati nemaju jedan standardni jezik. Iako se hrvatsko ime koristilo kao naziv za cjelinu trojedine kraljevine, „*Regnum Croatiae*“, postojali su pokrajinski nazivi za narječja pa se kajkavsko narječje nazivalo hrvatskim, štokavsko slavonskim, bosanskim ili dalmatinskim imenom. Zbog takve neujednačenosti nametnulo se ilirsko ime koje je moglo označavati specifično Hrvate, ali i sve Južne Slavene.¹³ I zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac u svojoj je okružnici župnicima iz 1813. pozvao na prikupljanje

---

¹¹ Usp. HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI, *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost. Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne*, Zagreb, 2009., 36-39.

¹² Usp. *Isto*, str. 43.

¹³ Usp. *Isto*, str. 55.

narodnih riječi, poslovice i pjesama te je istaknuo potrebu za radom na oblikovanju ilirskoga književnog jezika koji bi objedinio u sebi riječi hrvatskoga ili kajkavskoga te slavonskoga ili štokavskoga narječja. Isto tako, biskup Vrhovac promišljao je o zbližavanju slavenskih naroda te je u tome kontekstu naglasio potrebu jedinstvene latiničke grafije za hrvatsko i slavensko područje. Ivan Derkos¹⁴ je u djelu „Genius patriae“ također iznio prijedlog o standardnome jeziku za čitavo područje trojedne Kraljevine na način da se spomenuta narječja približe. Treba reći kako prostor Hrvatske nije bio ni politički ni društveno ujedinjen tako da tada nisu bili ostvareni preduvjeti za jezičnu standardizaciju. Hrvatski je Sabor, imajući u vidu da su središnje ustanove Ugarske mađarizirane, odredio da se 1805. godine u hrvatske škole uvede mađarski jezik kao neobvezatan, a 1827. i 1830. godine kao obvezatan. Međutim, uvijek se naglašavalo da službeni jezik na području Hrvatske ostaje latinski. Zbog navedenih odredaba Sabora, uspona mađarskoga nacionalnog pokreta i pojačanoga pritiska na Hrvatsku, činilo se da je bliska suradnja Ugarske i Hrvatske, koja je određena 1790. godine, kao dviju zasebnih država pred slomom. Tome svjedoče i hrvatski nunciji 1830. godine kada su u svojem izvještaju naveli da nisu sigurni hoće li u budućnosti moći obraniti zasebna prava Hrvatske na Ugarskome saboru. Budući da je situacija bila takva, Hrvatski sabor 1832. godine najavio je mogućnost povlačenja zaključaka iz 1790. godine.

Težnje hrvatskoga plemstva, koje su se očitovala u toj odluci Sabora za barem djelomičnim osamostaljenjem od Ugarske, iznio je u svojemu spisu „Disertacija“ grof Janko Drašković, po uzoru na ugarskoga grofa Istvána Szechényia koji je zagovarao konzervativni program evolutivnih promjena. U tome spisu grof Drašković zahtijevao je osnivanje samostalne hrvatske Vlade, obnovu hrvatske cjelovitosti te priključenje Bosne i slovenskih zemalja u cjelinu Kraljevstva iliričkoga. Također, stanovnike Kraljevstva iliričkoga, i katolike i pravoslavne, nazvao je Slavo-Hrvatima.¹⁵ Nadalje, Drašković je zastupao interes tradicionalne elite koja se sastojala od plemstva te imućnih trgovaca i građana. Zalagao se za stvaranje uvjeta koji bi omogućili agrarnu i manufakturnu proizvodnju te promet i trgovinu. Pristao je i na oporezivanje plemstva, ali važno je istaknuti kako nije bio pristalica ideje dokidanja kmetstva. U isto vrijeme, skupina mladih intelektualaca pod vodstvom Ljudevita Gaja nastupila je u obrani hrvatskih interesa,

---

¹⁴ Ivan Derkos bio je hrvatski pravnik, književnik i kulturni djelatnik, sudionik ilirskog pokreta. Istraživao je hrvatsku državopravnu tradiciju i dokazivao kako je Hrvatska sačuvala državnu individualnost u savezu s Ugarskom pa je zastupao ideju o formiranju moderne hrvatske građanske države.

¹⁵ Usp. HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI, *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost. Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne*, Zagreb, 2009., 55-56.

premda svjesna svih slabosti i poteškoća kada je riječ o položaju Hrvatske u Habsburškoj Monarhiji. Budući da su vladajuće strukture unutar Monarhije bile neslavenskog podrijetla, slavenski nacionalni pokreti u zalaganju za vlastiti identitet uključili su slavensku ideju. Isto je učinio i hrvatski preporodni pokret. Nastojanja hrvatskih boraca za samostalnost i dostojanstvo vlastite države bila su prožeta hrvatskom, slavenskom i južnoslavenskom idejom.¹⁶ Ljudevit Gaj, želeći oblikovati jedinstveni standardni jezik za cijeli hrvatski prostor, smatrao je kako je jezik važan nacionalni identifikacijski čimbenik te je imao mišljenje da je jezik ujedno i način kako će se neka nacija shvatiti. Isto tako, na temelju jezičnoga modela Pavla Rittera Vitezovića, predlagao je da se i hrvatski književni jezik temelji na kajkavsko-čakavskom narječju uz elemente štokavštine. Međutim, u budućem se periodu priklonio onim preporoditeljima koji su smatrali da se hrvatski jezik kao književni jezik Južnih Slavena treba temeljiti na štokavštini koja bi sadržavala fragmente dubrovačke barokne književnosti kao najrazvijenije. Po Gajevu dolasku u Zagreb 1832. godine počela je djelovati skupina mladih intelektualnih krugova koji su se obrazovali na zagrebačkoj Kraljevskoj akademiji ili u Grazu i Pešti. U planu im je bilo osnivanje središnjih nacionalnih kulturnih institucija. U tome su naišli na potporu srednjeg i sitnog plemstva te dijela građanskoga društvenog sloja.

Neke županijske skupštine podržale su i Gajevu ideju o osnivanju političkih novina. Nakon prepreka Ugarskoga namjesničkog vijeća i Ugarske dvorske kancelarije, Gaj se obratio caru Franji I. od kojega je dobio dopuštenje te je 1834. godine i započeo s tiskanjem i objavljivanjem svojih „Novina horvatskih“. Skupini mladih preporoditelja pridružio se i grof Janko Drašković koji je ubrzo postao i njihovim pokroviteljem pred višim razinama vlasti. Zbog takvih začetaka i pripremnoga razdoblja ilirskoga pokreta, treba reći kako je vlast u Beču suzdržano, ali blagonaklono promatrala preporodne događaje u Hrvatskoj. Razlog tomu jest činjenica što Beču nije bilo u cilju da mađarski nacionalni pokret ojača ovladavanjem Hrvatskom.¹⁷ Brojni su pisci koji su studirali u Zagrebu i drugim srednjoeuropskim sveučilištima svojim pjesmama podržavali hrvatsku političku misao. Tako je Pavao Štoos napisao alegoričnu elegiju „Kip domovine vu početku leta 1831.“, a Josip Kundek napisao je 1832. godine poslanicu „Reč jeziku narodnoga“. Međutim, intenzivnija preporodna djelatnost započela je upravo osnivanjem „Novina horvatskih“ zajedno s kulturnim prilogom „Danica horvatska“. Već u desetom

---

¹⁶ Usp. HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI, *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost. Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne*, Zagreb, 2009., str. 56-57.

¹⁷ Usp. *Isto*, str. 57.-58.

broju „Danice“ Ljudevit Gaj objavio je svoj prijedlog jedinstvene grafije te je ubrzo počeo tiskati i priloge u skladu s tom grafijom, na štokavštini. Budući da je od prvoga broja iz 1836. godine i „Novine horvatske“ tiskao na štokavštini, uz poneka protivljenja kajkavskih neistomišljenika, njemačkoga i talijanskoga govornog dijalekta, uspostavljena je cjelovitost hrvatskog prostora što se tiče grafije.¹⁸ Isto tako, važno je reći kako je početni preporodni ushit zahvatio najprije sjeverni dio Hrvatske jer u drugim dijelovima države nije postojala snažna društvena elita koja bi bila sposobna nositi preporodna kretanja. Međutim, odazivali su se pojedinci kao što su franjevci u Bosni, pojedini svećenici iz Istre te građani, vojnici i časnici iz Vojne krajine. Preporodni je pokret u svojem programatskome izlaganju isticao južnoslavenski i ilirski identitet. Zbog toga se i „Danica“ nije više nazivala *horvatskom*, već je dobila naziv „Danica ilirska“. O preporodu se počelo govoriti kao o ilirskome pokretu. Ipak, ilirsku ideju nisu svi prihvatili. Tek je dio Slovenaca, oni u Koruškoj i Štajerskoj, prihvatio ilirske težnje. Ostatak Slovenaca pod utjecajem snažne germanizacije nije prihvatio spomenute ideje. Isto tako, središta slovenskoga nacionalnog pokreta u Koruškoj i srpskoga nacionalnog pokreta u Vojvodini te dio Srba u istočnoj Hrvatskoj, prihvaćali su slavensku ideju, ali ne i zamisao o južnoslavenskoj cjelini kao okviru slovenskoga ili srpskoga nacionalnog identiteta. U ilirskoj su ideji, naime, vidjeli ugrozu za svoj identitet.¹⁹

U razdoblju od 1839. do 1841. godine srpski se tisak usmjerio protiv ilirske ideje. Tijekom 1840-ih godina pojačale su se i reformske skupine u Ugarskoj na čelu s Lajosem Kossuthom. Tada dolazi i do osnivanja prvih političkih stranaka u Hrvatskoj. Prva je bila Hrvatsko-ugarska stranka, osnovana 1841. godine, koja se zalagala za daljnju suradnju s Ugarskom. Stranku su vodili plemići braća Levin i Juraj Rauch koji su uvjerali turopoljske seljačke plemiće kako je cilj ilirskog pokreta oduzeti im plemićke povlastice. Iste godine osnovana je i Ilirska stranka koja se borila za veću samostalnost Hrvatske. Takvi politički sukobi i nemiri potaknuli su preporodni pokret na formuliranje i objavljivanje svojega programa. U svojem programu istaknuli su razliku između ilirizma i kroatizma. Ilirizam je označavao etničku i kulturnu zajednicu, dok je kroatizam označavao program za veću samostalnost Hrvatske. Svoj veliki uspjeh preporoditelji su doživjeli 1847. godine kada je Sabor odredio da se ima uvesti narodni jezik kao službeni te je zadužio hrvatske predstavnike u Ugarskome saboru da zagovaraju otkup kmetstva, uz odštetu plemstvu.

---

¹⁸ Usp. HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI, *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost. Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne*, Zagreb, 2009., str. 58-59.

¹⁹ Usp. *Isto*, str. 59-60.

Bilo je to, međutim, posljednje zasjedanje Sabora prije izbijanja revolucije 1848. godine.²⁰

1.2. Političko-društveni sustav nakon Marije Terezije

Marija Terezija, češka i ugarsko-hrvatska kraljica te austrijska nadvojvotkinja, bila je carica Habsburške Monarhije 40 godina, od 1740. do 1780. godine. Zanimljivost je ta što je bila jedini ženski vladar koji je upravljao Habsburškom Monarhijom. Budući da je na prijestolje došla pragmatičkom sankcijom²¹, na nju kao vladaricu nisu svi gledali blagonaklono. Naime, po dolasku na vlast, odmah je shvatila i uvidjela terete s kojima će se morati nositi, a neki od glavnih problema bili su prazna državna blagajna, loše uvježbana i brojčano osiromašena vojska, zapuštene utvrde te neprijateljski nastrojene susjedne države. Tijekom svoje duge vladavine, vladala je na isti način kako su vladali i ostali monarsi iz kuće Habsburg tijekom 18. stoljeća. Bila je apsolutistički vladar te je smatrala, kao i njezini prethodnici i nasljednici, da je vlast zadobila od Boga te je na taj način donosila i odluke vezane uz državu.

Iako po karakteru vlasti apsolutist, Marija Terezija nastojala je Habsburšku Monarhiju uvrstiti u krug već razvijenih država zapadne Europe, zato ju se može definirati kao prosvjećenoga apsolutista. Odluke spomenutih habsburških vladara odnosile su se na trgovinu, prometnice, obrt, manufakturu, prosvjetu i poreze.²² Marija Terezija, kao ugarsko-hrvatska kraljica, provela je niz reformi na području Hrvatske: osnovala je i uvela Kraljevsko vijeće, uredila je odnose kmetova i feudalaca te je ukinula praksu torture, odnosno mučenja. Naime, sve do promjena u feudalnome sustavu, kmet se smatrao dijelom vlastelinstva te se o njemu razmišljalo kao o sluzi, pa čak i predmetu. Kmetovi su bili u sve nepovoljnijem položaju s obzirom na to da je sitnije plemstvo načinom života nastojalo slijediti dvorsko plemstvo. Putovali su po europskim gradovima kao što su Graz, Požun, Budim i Beč te su uvidjeli kakvim načinom života živi tamošnje

---

²⁰ Usp. HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI, *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost. Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne*, Zagreb, 2009., 59-61.

²¹ Pragmatička sankcija dokument je ili naziv za Kućni zakon koji je 19. travnja 1713. godine donio njemačko-rimski car i ugarsko-hrvatski kralj Karlo VI. ili Karlo III. Time je car Karlo regulirao pravo nasljeđivanja u slučaju da umre bez muškog nasljednika. Drugim riječima, želio je osigurati prijestolje ženskim potomcima svoje dinastije. Poticaj za tu odluku bila mu je odluka Hrvatskoga sabora koji je 1712. godine donio Hrvatsku pragmatičku sankciju. Tri su točke toga dokumenta: 1) Zemlje Habsburške Monarhije ne smiju se dijeliti i sebi birati drugoga vladara osim Habsburgovca 2) Nakon smrti cara i kralja Karla III., ako on ne bi imao muških potomaka, prijestolje nasljeđuju njegove kćeri 3) U slučaju izumiranja loze cara Karla, prijestolje nasljeđuju kćeri njegovog brata Josipa I. i njihovi zakoniti potomci

²² Usp. M. VALENTIĆ, L. ČORALIĆ (ur.), *Povijest Hrvata od kraja 15. stoljeća do Prvoga svjetskog rata*, Zagreb, 2005., str. 211.

plemstvo.²³ Nadalje, hrvatsko plemstvo više nije htjelo živjeti u trošnim drvenim kurijama pa su počeli graditi dvorce od cigle. Tako, primjerice, obitelj Patačić gradi dvorce Vidovec i Bisag i palaču u Varaždinu, Draškovići Opeku i Klenovnik, Keglevići Gornju Rijeku i dr. Svi su ti troškovi dodatno opterećivali ionako već financijski i gospodarski iznemogle kmetove. Sve do 1737. godine odnosi kmetova i plemstva uređivali su se individualno, od vlastelinstva do vlastelinstva. Iskorištavanje kmetstva od strane plemstva pokušao je okončati car Karlo III. 1737. godine tzv. urbarom²⁴ za cijelu Hrvatsku, ali naišao je na protivljenje plemstva. Zbog toga je carica Marija Terezija donijela 1755. privremeni urbar za Hrvatsku, 1755. i 1756. godine urbar za Slavoniju sa snažnijim provođenjem kaznenih sankcija u slučaju nepoštovanja urbara i propisanih odredbi. Međutim, tek je Urbar za cijelu Hrvatsku iz 1780. godine uspio riješiti probleme jer se odluke više nisu mogle zanijekati. Taj je Urbar osigurao i preživljavanje plemstva sve do 1848. godine kada je ban Josip Jelačić proglasom dokinuo feudalni sustav.²⁵ Osnovni cilj Marije Terezije, što se tiče unutarnje politike u zemljama sastavnicama, bio je osnivanje aparata izvršne vlasti na koji bi se vladar mogao osloniti tijekom provođenja svoje politike.

Marija Terezija 1745. godine proširila je jurisdikciju Hrvatskoga sabora i na područje Slavonije. Na vojnom planu osnovan je Slavonski generalat s Gradiškom, Brodskom i Petrovaradinskom pukovnijom. Osnovane su i tri nove županije: Požeška, Virovitička i Srijemska te su pripojene jurisdikciji Hrvatskoga sabora i bana. U sklopu političke i upravne reorganizacije 1767. godine osnovano je Kraljevsko vijeće za kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju (*Cinsilium Regium in Regnis Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae*) ili Hrvatsko kraljevsko vijeće (*Consilium Regium Croaticum*). Tako je osnovana institucija izvršne vlasti u Banskoj Hrvatskoj kao glavni predstavnik kraljevske izvršne vlasti u zemlji. Time je predstavništvo kraljeve upravne i izvršne vlasti na razini cijele zemlje dobilo stalan kolegijalni oblik te je preuzelo sve upravne ovlasti koje je ban do tada dijelio s Hrvatskim saborom. Na čelu Vijeća bio je ban kao predsjednik, a ostali članovi bili su srijemski biskup Ivan Krstitelj Paxy kao predstavnik

---

²³ Usp. M. VALENTIĆ, L. ČORALIĆ (ur.), *Povijest Hrvata od kraja 15. stoljeća do Prvoga svjetskog rata*, Zagreb, 2005., str. 218.-219.

²⁴ Urbar je zbirka propisa kojom su se od ranoga srednjeg vijeka uređivali odnosi između plemstva i kmetova. Nastajali su zbog lakšeg upravljanja feudalnim posjedima i reguliranja prava s obiju strana, a vođeni su u njemačko-austrijskim zemljama od srednjeg vijeka do ukinuća kmetstva 1848. godine.

²⁵ Usp. M. VALENTIĆ, L. ČORALIĆ (ur.), *Povijest Hrvata od kraja 15. stoljeća do Prvoga svjetskog rata*, Zagreb, 2005., str. 219.-221.

prelata, barun Mihael Malenić iz velikaškog staleža, Nikola Škrlec, dotadašnji protonotar, podžupan Požeške županije Antun Janković te Žigmund Komaromy kao predstavnik Komore. Sjedište Vijeća bilo je u Varaždinu do požara 1776., kada se premješta u Zagreb. Spomenuto Vijeće preuzelo je vrhovne ovlasti nad politikom, gospodarstvom i vojskom. Time je Hrvatski sabor izgubio na svojoj upravnoj funkciji.²⁶ Može se reći da su reforme Marije Terezije, iako su bile motivirane gospodarskim i organizacijskim motivima, rezultirale smanjenjem političke moći Hrvatskoga sabora u Banskoj Hrvatskoj. Reorganizacija županija, osnivanje Hrvatskoga kraljevskog vijeća te prebacivanje ovlasti Vijeća na Ugarsko namjesničko vijeće utjecali su na sve veće približavanje Banske Hrvatske Ugarskoj. Međutim, u vrijeme Marije Terezije došlo je do značajnoga napretka u kontekstu društvenoga, političkoga i gospodarskog života Hrvatske.²⁷ Nakon smrti carice Marije Terezije 1780. godine, na prijestolje je stupio njezin sin Josip II. Iako je od 1765. godine zajedno s majkom dijelio vlast te joj je u nekim reformama bio glavni savjetnik, tek smrću svoje majke i stupanjem na prijestolje zadobiva stvarnu vlast. On je također vladao u duhu prosvijećenoga apsolutizma. Provodio je mnoge reforme, ali ih je većinu pred kraj života 1790. povukao. Glavno obilježje njegove vladavine jest prisilna germanizacija u zemljama nad kojima je vladao.

Budući da su poslovi Kraljevskoga vijeća bili prebačeni na Ugarsko namjesničko vijeće, u vrijeme dolaska Josipa II. na vlast 1780. godine Hrvatska je ostala bez političke vlasti. Hrvatski staleži i Sabor bili su preslabi da se odupru apsolutizmu austrijskoga Dvora. Josip II. dokinuo je neke osnovane županije te je uveo njemački jezik kao jedini službeni. Zbog straha od potpunoga gubitka hrvatskog jezika, hrvatski su staleži 1790. godine utok potražili kod osnaženoga Ugarskoga namjesničkog vijeća. Isto tako, kada je riječ o gospodarstvu, Josip II. zalagao se za zabranu uvoza strane robe. Drugim riječima, nije dopuštao da se uvozi ona roba koja se može proizvesti i na području Monarhije. 1773. dokinuo je isusovački red, a svećenstvu je ograničio ovlasti.²⁸ 1781. godine izdao je edikt o vjerskoj toleranciji, želeći protestante učiniti ravnopravnim katolicima. 1784. godine proglasio je njemački jezik jedinim službenim jezikom u najvišoj upravi na području cijele države, a 1789. odredio je da njemački jezik mora biti uredovni jezik u onim županijama koje nije dokinuo. Car Josip II. nastojao je provesti ujedinjenje svih

---

²⁶ Usp. M. VALENTIĆ, L. ČORALIĆ (ur.), *Povijest Hrvata od kraja 15. stoljeća do Prvoga svjetskog rata*, Zagreb, 2005., str. 243.-244.: 249.-250.

²⁷ Usp. *Isto*, str. 252.

²⁸ Usp. *Isto*, str. 269.-270.

habsburških zemalja u jednu zasebnu njemačku državu te nije prihvaćao one županije koje su se zalagale za staleška prava. 1786. podijelio je Ugarsku i Hrvatsku na deset okružja. Time je Slavonija s Baranjskom županijom potpala pod jurisdikciju Pečuha, a Hrvatska je sa Zaladskom županijom²⁹ imala sjedište u Zagrebu. Time je ukinuta banska čast, a grof Franjo Balassa postao je tek carev povjerenik koji je vladao bez Hrvatskoga sabora. Ono što je pozitivno jest ukinuće kmetstva 25. kolovoza 1785. godine od strane Josipa II. 1786. godine car je naredio ujedinjenje triju osječkih općina u jednu te je to bio temelj za proglašenje Osijeka slobodnim i kraljevskim gradom 1809. godine. U jednoj od mnogih reformi car je sudstvo odijelio od uprave, ukinuo je smrtnu kaznu, a sudske postupke ubrzao je. Jedna od svakako najznačajnijih reformi cara Josipa II. bila je nalog iz 1787. godine da se točno popišu zemlja i stanovništvo te da se svi obvežu na davanje poreza u skladu sa svojom imovnom moći.³⁰ Ipak, većina spomenutih reformi izazvala je prosvjede plemstva. Zbog brojnih ratova koje je vodio Josip II., Habsburška Monarhija u tolikoj je mjeri oslabila da se nije mogla suprotstaviti Napoleonu koji je 1809. godine osvojio cijelo područje južno od Save.

Budući da je već 1789. godine ponestalo sredstava za rat, car je odlučio sazvati sabor ugarske i hrvatske skupštine. 28. prosinca 1789. godine car Josip II. vratio je Hrvatima i Mađarima ustav kakav je vrijedio u trenutku njegova dolaska na prijestolje. Od svih provedenih reformi, na snazi su ostali samo patent o vjerskoj toleranciji i ukinuće kmetstva. Ipak, posljedice reformi osjetile su se. Grof Franjo Balassa pobjegao je iz Zagreba, a ban Nikola Erdödy i ban Nikola Škrlec, koji je u među vremenu postao veliki župan Zagrebačke županije, imali su velikih problema s nemirima i liberalnim idejama. Hrvati su nakon desetogodišnje germanizacije, apsolutizma i centralizacije cara Josipa II. i nakon desetogodišnjega nijekanja staleških prava, odlučili na Saboru približiti se Ugarskoj kako bi se zajedno oduprli takvim nastojanjima. Posljedica toga jest zajednička vlada, nastala 1790. godine, na koju su Hrvati prenijeli dio svojih prava dok se ne oslobode Osmanlija i Venecije te dok se ne ujedine sve hrvatske zemlje. Za Hrvate je to bilo privremeno rješenje. Međutim, Mađari su takvu situaciju iskoristili te su Hrvatskoj nastojali nametnuti mađarski jezik, zakone i upravu. Tada počinje borba Hrvata protiv

---

²⁹ Zaladska ili Zalska županija jedna je od 19 mađarskih županija. Nalazi se u istočnome dijelu Mađarske.

³⁰ Usp. M. VALENTIĆ, L. ČORALIĆ (ur.), *Povijest Hrvata od kraja 15. stoljeća do Prvog svjetskog rata*, Zagreb, 2005., str. 270.-271.

mađarske hegemonije i austrijskoga centralizma i germanizacije. Takva će situacija potrajati sve do sloma Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine.

Cara Josipa II. naslijedio je njegov brat, Leopold II. On je do 1790. godine boravio u Italiji gdje je nastojao Toskanu učiniti zemljom prosvijećenoga apsolutizma. Nasuprot bratu, Leopold II. zalagao se da se moć vladara ograniči nadzorom podanika i njihovim suodlučivanjem.³¹

2. Hrvatski narodni preporod

Kao što je prethodno naznačeno, začetkom Hrvatskoga narodnog preporoda smatra se početak izdavanja „Novina“ i „Danice“. Prvi broj „Novina horvatzko-slavonzko-dalminzkih“ izašao je 6. siječnja, dok je prvi broj njihova priloga „Danicza horvatzka, slavonzka i dalminzka“ počeo izlaziti 10. siječnja 1835. godine. „Novine“ su tijekom prve godine izdavanja tiskane na kajkavskom narječju i starim pravopisom, dok su u „Danici“ tekstovi objavljeni na kajkavskom, ali i na štokavskom dijalektu i novim pravopisom, ovisno o suradničkoj ponudi. U prvom broju objavljena je pjesma Vjekoslava Babukića „Granici i Danici“, a u 10. broju objavljena je pjesma Antuna Mihanovića „Horvatska domovina“ na štokavskom narječju, ali i na novome pravopisu. Takav način tiskanja na dvama narječjima zadržao se do 27. broja „Danice“, a od 28. broja svi su tekstovi objavljeni na štokavskome narječju i novim pravopisom. Ljudevit Gaj 5. prosinca 1835. godine najavio je da će se od sljedeće godine u „Novinama“, ali i u „Danici“, pisati samo na štokavskome narječju i novim pravopisom te da će i u naslovima tih periodičkih publikacija biti naznačena njihova pripadnost ilirstvu. To je i učinjeno jer su se od početka 1836. godine „Novine“ nazivale „Ilirske narodne novine“, a „Danica“ je postala „Danica ilirska“.

Oznaka ilirstva, a uz nju i pridjev ilirski, bio je poznat još iz prošlih vremena jer su se njime označavali jugoistočni europski narodi između Dunava i Drave na sjeveru i Jadranskoga mora na jugu kao Iliri. Naime, Iliri su bili staro predslavensko stanovništvo na navedenim prostorima. I stari su Rimljani područje zapadnoga Balkana i podunavski prostor nazivali *Illyricum* ili Ilirik.³² U vrijeme humanizma i renesanse pojedini su hrvatski, ali i inozemni književnici i znanstvenici, pod pojmom Ilirik podrazumijevali i Hrvate, a pridjevi poput „ilirski“ ili „ilirsko“ počeli su se shvaćati kao drugi naziv za

---

³¹ Usp. M. VALENTIĆ, L. ČORALIĆ (ur.), *Povijest Hrvata od kraja 15. stoljeća do Prvoga svjetskog rata*, Zagreb, 2005., str. 272.

³² Usp. *Isto*, str. 384.-385.

hrvatski i hrvatsko. Naziv „ilirski“ upotrebljavao se i u administrativnome kontekstu u poslovima Austrijske Carevine, ali i u saborskim raspravama Hrvatskoga i Ugarskoga sabora. Međutim, treba reći kako se taj pojam „ilirski“ ustalio u akademskim, političkim i znanstvenim krugovima, dok je ostatak stanovništva, odnosno običan hrvatski čovjek, nazivao svoj jezik *horvatskim* prema čakavskom narječju, *arvackim* i *harvackim* na čakavskome dijalektu te *rvackim*, *hrvackim* ili hrvatskim na štokavskome dijalektu. Izjednačavanje pojmova „ilirski“ i hrvatski, odnosno *harvacki* ili *rvacki* seže još u 16. stoljeće kada je Marko Marulić u djelu „Judita“ govorio o udovici Juditi „u versih harvacki složena“.³³ Isto tako, Filip Grabovac 1749. godine objavio je djelo „Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti arvackoga“. Ljudevit Gaj vidio je posebnu snagu toga pojma jer je pod vidom ilirstva vidio priliku za okupljanje razasutih dijelova hrvatskoga naroda, ali i za duhovno zbližavanje s ostalim Južnim Slavenima. Ni austrijski režim nije bio protivan tome pridjevu jer su smatrali da se njime Hrvati mogu oduprijeti Mađarima u njihovim hegemonističkim težnjama i zahtjevima što bi doprinijelo miru u samoj Monarhiji. Austrijanci su smatrali da ilirci mogu i ostale Slavene privući i okupiti pod okriljem Monarhije, a tu je ponajprije riječ o pravoslavicima koji su bili izloženi ruskim utjecajima. Uz Ljudevita Gaja kao glavnog organizatora i vođu ilirskog pokreta, broj suradnika „Danice ilirske“ neprestano se povećavao pa su tako bili prisutni Vjekoslav Babukić, Dimitrije Demeter, Antun Mihanović, Ivan Trnski, Dragutin Rakovac, Bogoslav Šulek, Antun Kaznačić, Ivan Kukuljević, Pavao Štoos, Ivan Mažuranić, Antun Mažuranić, Dragojla Jarnević te Tomo Blažek.³⁴

Od Slovenaca vrlo je mali broj pristupio suradnji u ilirskom pokretu te Danici ilirskoj, a najpoznatiji od njih jest svakako Stanko Vraz, pravim imenom i prezimenom Jakob Frass. Zbog njegova pisanja na „ilirskome“ ili hrvatskome jeziku te kasnijega preseljenja u Zagreb France Prešeren nazvao ga je slovenskim odmetnikom. Kada je riječ o podršci Srbije, Gaj nije naišao na veliki odaziv jer se podrška Srba iz Ugarske i Srbije svela tek na nekoliko pojedinaca od kojih su najistaknutiji Petar Jovanović i Miloš Popović. Međutim, bilo je mnogo Srba koji su napadali rad i ciljeve ilirskoga pokreta, a jedan od njih svakako je Teodor Pavlović, urednik „Letopisa Matice srpske“ i „Srpskog narodnog lista“. Djelomičan simpatizer ilirskoga pokreta bio je Božidar Petranović, hrvatski Srbin i pravnik koji je vodio prepisku s vodećim osobama ilirskoga pokreta.

---

³³ Usp. M. VALENTIĆ, L. ČORALIĆ (ur.), *Povijest Hrvata od kraja 15. stoljeća do Prvoga svjetskog rata*, Zagreb, 2005., str. 386.

³⁴ Usp. *Isto*, str. 387.

Petranović je 1836. godine pokrenuo izdavanje godišnjaka „Ljubitelj prosvještenija“ s podnaslovom „Srbsko- dalmatinskih almanah“ na ćirilici. Nadalje, on je pod pojmom „Ilir“ podrazumijevao isključivo Srbe, a to se vidi i iz naslova njegova djela „Njekoliko rijeci dalmatinskim Ilirima (Serbljima) prilikom nove 1839. godine od jednog domorodca“. Božidaru Petranoviću prioritet nisu bile težnje ilirskoga pokreta, nego je on, zajedno s vodećim osobama iz pravoslavne crkvene hijerarhije, kao što su dalmatinski episkop i srijemsko-karlovački mitropolit, nastojao srbizirati dalmatinske pravoslavce. U okviru govora o onima koji su bili protivni ilirskome pokretu treba svakako spomenuti Vuka Stefanovića Karadžića koji nije prihvatio hrvatski ilirizam.³⁵ On je smatrao da su svi štokavci Srbi te je svoj rječnik, a koji je sastavljen na osnovama leksikografskih djela hrvatskih jezikoslovaca, nazvao „Srpski rječnik“. Također, i narodne pjesme koje je sakupljao prolazeći hrvatskim krajevima objavljivao je pod naslovom „Srbske narodne pjesme“. Za Karadžića se može reći kako je on i začetnik velikosrpske ideje i ekspanzije jer je smatrao da su Srbi ne samo pravoslavci-štokavci, nego i katolici-štokavci te muslimani-štokavci. Takve postavke objasnio je na način da su to Srbi triju „zakona“ ili vjera. Za kajkavce je smatrao da su oni Slovenci, dok je jedino za čakavce rekao da su oni mogući ostatak nekadašnjih Hrvata. Navedene stavove iznio je u djelu „Kovčežić za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona“ iz 1949. godine.

Kada je riječ o ustanovama koje su najviše doprinijele ilirskome pokretu, treba reći kako su najviše pripomogle čitaonice. Prva čitaonica osnovana je u Varaždinu u siječnju 1838. godine, zalaganjem Metela Ožegovića. Iste godine osnivaju se ilirske čitaonice i u Karlovcu te Zagrebu. U narednome periodu osnovane su čitaonice u Bakru, Petrinji, Novom Vinodolskom i Požegi. Važnost tih čitaonica proizlazi iz činjenice da su se u njima mogle čitati ne samo različite knjige, nego i „Ilirske narodne novine“, „Danica ilirska“, neki drugi listovi, ali i predavanja nakon kojih se moglo sudjelovati u raspravama. U čitaonicama su povremeno organizirani koncerti, nastupi glumaca i ples, pa su tako one postale i mjesto druženja, ali i dogovaranja iliraca. U zagrebačkoj Ilirskoj čitaonici 1842. godine osnovana je i Matica ilirska, odnosno društvo za izdavanje književnih i znanstvenih djela. Kao dio Matice ilirske pokrenut je književni časopis *Kolo* koji je po kvaliteti uređivanja i vrijednosti priloga nadilazio „Danicu ilirsku“. Urednici toga časopisa bili su Dragutin Rakovac, Stanko Vraz i Ljudevit Vukotinović. U šali je Gaj

---

³⁵ Usp. M. VALENTIĆ, L. ČORALIĆ (ur.), *Povijest Hrvata od kraja 15. stoljeća do Prvoga svjetskog rata*, Zagreb, 2005., str. 387.-388.

navedeni trojac običavao nazivati Rak, Vrag i Vuk. U nekih je nacionalni zanos bio u tolikoj mjeri snažan da su ponarodivali ili pohrvatili svoja prezimena. Zbog toga je književnik Ljudevit Farkaš svoje mađarsko prezime pretvorio u Vukotinović, a kompozitor Vatroslav Fuchs svoje je njemačko prezime preinačio u Lisinski. Isto je učinio i pjesnik Orsat Pozza koji je talijansko ime zamijenio imenom Medo jer na talijanskom pojam *orso* označava medvjeda. Prezime Pozza zamijenio je prezimenom Pucić jer *pozso* označava bunar ili, po dubrovački, *pucio*. Ilirci su bili dobro povezani i s većim dijelom hrvatskih biskupa te hrvatskim banom.³⁶ Mirko Ožegović, senjski biskup, bio je veliki sljedbenik ilirskoga pokreta te je objavljivao brošure i materijale na latinskome jeziku u kojima je ponajviše iznosio kritike upućene Mađarima zbog njihovog svojatanja virovitičke, požeške i srijemske županije, ali i zbog težnje Mađara da Hrvatima nametnu mađarski jezik. Aleksandar Alagović, zagrebački biskup, podupirao je *Društvo skladnoglasja za Hrvatsku* u Zagrebu jer je u njemu vidio preporodnu ustanovu. Alagovićevu biskupsku stolicu u Zagrebu naslijedio je biskup Juraj Haulik. On, podrijetlom Slovak, nastojao se pokazati kao onaj koji voli Hrvate i koji radi za njihovo dobro. Nakon smrti bana Franje Vlašića biskup Haulik obavljao je dužnost namjesnika banske časti. Na sjednicama u zajedničkome Ugarskom saboru suprotstavljao se prijedlozima Mađara da mađarski jezik postane službenim u banskoj Hrvatskoj. Biskup Haulik zalagao se za latinski kao službeni jezik, ali isto tako činio je sve da se i hrvatskome jeziku prizna vrijednost i uloga te da ga se kao obvezatan predmet uvede u hrvatske gimnazije te u Pravoslavnu akademiju u Zagrebu. Jedna od najvećih zasluga biskupa Haulika jest osnivanje Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva 1841. godine čiji je bio prvi i dugogodišnji predsjednik. To je društvo poticalo razvoj gospodarstva, gospodarskoga obrta i tiska te sudjelovanje na domaćim i međunarodnim gospodarskim izložbama.

Kako su mađarska hegemonistička nastojanja bivala sve izraženija, tako su se javljale i pristaše takvih ideja. Oni su nazvani mađaroni. S vremenom je došlo do sve većih neslaganja između pristaša ilirskoga pokreta i mađarona, a sukobi su bili u obliku javnoga neslaganja i suprotstavljanja te stranačkoga okupljanja. Iz toga su razloga već 1841. godine postojale dvije političke stranke: Horvatsko-vugerska i Ilirska stranka. Horvatsko-vugerska stranka bila je mađaronska stranka koja je odbacivala sve ono za što

---

³⁶ Usp. M. VALENTIĆ, L. ČORALIĆ (ur.), *Povijest Hrvata od kraja 15. stoljeća do Prvoga svjetskog rata*, Zagreb, 2005., str. 388.-389.

se ilirski pokret zalagao. Protivila se ilirskome imenu, štokavskome narječju i novome pravopisu.³⁷ Isto tako, zalagala se da Hrvatska, kao autonomna jedinica, bude što jače povezana s Mađarskom, da mađarski jezik postane službenim jezikom u Banskoj Hrvatskoj te da hrvatske županije same i neposredno šalju svoje nuncije u Ugarski sabor. S druge, pak, strane, Ilirska stranka zalagala se za program ilirskoga pokreta, za hrvatsko narodno jedinstvo, razvijanje težnji za teritorijalnom cjelovitosti te za što nezavisniju Hrvatsku koja je bila u zajednici s Ugarskom. 1842. godine, prilikom županijskih skupština, došlo je do izraženoga sukoba između Iliraca i mađarona. Ishod je bio takav da su u varaždinskoj, zagrebačkoj i križevačkoj županiji pobijedili kandidati Iliraca, a to znači da su ilirci odnijeli pobjedu. Međutim, u spomenutom međustranačkom nadmetanju ilirci su posegnuli i za nekim nedopuštenostima kao što su nagovaranja, prijete, reduciranje popisa izbornika, davanje uvjetnih obećanja i podmićivanje. Zbog toga su mađaroni ustali i optužili ilirce za izbornu nasilje. Takva situacija bila im je prilika da optuže ilirce za prevratništvo, neprijateljstvo prema Mađarima i habsburškoj dinastiji pa su na temelju toga zahtijevali dokinuće ilirskoga imena.³⁸ Mađaroni su bili uporni u svojim zahtjevima te su se obratili Pešti, ali i carskome dvoru u Austriji. No, car Ferdinand I., koji je na prijestolju bio od 1835. godine, zbog problema s epilepsijom nije se aktivno zauzimao za državne poslove. Zato je sve važne odluke donosio dvorski i državni kancelar Metternich. Njemu su se preko novoga hrvatskog bana Franje Hallera obraćali hrvatski mađaroni.

Metternich je uvažio njihovu žalbu, a pri tome je uvažio i izvještaj i protest ministarstva vanjskih poslova koja je optuživala hrvatske ilirce da potiču bunu među bosansko-hercegovačkim stanovništvom te je 11. siječnja zabranio upotrebu ilirskoga imena i grba koji je činilo plavo polje sa srebrnom šestokrakom zvijezdom iznad polumjeseca. Nakon te zabrane „Ilirske narodne novine“ promijenile su naziv u „Narodne novine“, a „Danica ilirska“ u „Danica hrvatska, slavonska i dalmatinska“. Budući da je cenzura tih novina bila sve veća, pojedini narodnjaci odlučili su pokrenuti svoj list izvan područja Austrijske Carevine kako bi slobodnije mogli osporavati i napadati antihrvatsku politiku austrijskoga režima i antihrvatsko djelovanje mađarona i Mađara. U svojem su naumu i uspjeli te su osnovali list „Branislav“ čiji je urednik u početcima bio Bogoslav Šulek, a onda i Pavao Čavlović. Dopis za taj list iz Banske se Hrvatske slao tajnim

---

³⁷ Usp. M. VALENTIĆ, L. ČORALIĆ (ur.), *Povijest Hrvata od kraja 15. stoljeća do Prvoga svjetskog rata*, Zagreb, 2005., str. 389.

³⁸ Usp. *Isto*, str. 389.-390.

putevima, a na isti se način ponovno dopremao u Bansku Hrvatsku. Dopremanje se vršilo preko Zemuna i Siska jer je od Beograda i Siska postojala redovita prometno-plovidbena povezanost rijekom Savom. Značajnu je ulogu odigrao parobrod *Sloga* koji je od 1844. godine prometovao na toj relaciji. Početkom 1844. godine u Zadru se počinje objavljivati časopis „Zora dalmatinska“ čiji je suradnik bio i Petar Preradović, časnik austrijske vojske, koji je do toga vremena pisao na njemačkome, a od tada na hrvatskome jeziku. Prvi broj „Zore“ donosi Preradovićevu pjesmu „Zora puca, bit će dana“. Taj je časopis na određeni način bio razlogom sukoba između njegovoga pokretača i urednika Ante Kuzmanića i Ljudevita Gaja. Naime, prema naputku Ante Kuzmanića, pisalo se pretežito štokavskom ikavicom i dalmatinskim pravopisom iz 1820. godine, dok je Gaj nametao štokavštinu i vlastiti pravopis. Kada je riječ o politici, do novih je sukoba došlo već 1845. godine prilikom novih županijskih izbora za župana. U Zagrebačkoj su županiji tada pobijedili mađaroni koristeći se istim sredstvima kao i ilirci 1842. godine. Zbog toga su se na Markovome trgu 29. srpnja dogodili neredi te je zbog toga i vojska morala intervenirati. Sukobili su se vojska i građani, a kako je vojska upotrijebila oružje, ubijeno je 13, a ranjeno 27 građana. Te „srpanjske žrtve“ među zagrebačkim Hrvatima slavljene su kao prvi narodnjački mučenici pa im je u tu svrhu podignut i zajednički nadgrobni spomenik. Te žrtve dale su i poticaj Narodnoj stranci u njezinim daljnjim nastojanjima. 1845. godina značajna je iz još jednoga razloga, a to je ponovno dopuštanje korištenja ilirskoga imena, ali samo u kontekstu književnosti.

Potvrdi hrvatskoga jezika pridonio je i Ivan Kukuljević Sakcinski, jedan od začetnika pokreta, kada je 2. svibnja 1843. godine izrekao svoj saborski govor na hrvatskom jeziku. To je ujedno bio i prvi govor nekoga saborskog zastupnika u Hrvatskom saboru izgovoren na hrvatskome jeziku. 1845. godine seljačkom je plemstvu iz Turopolja i drugih dijelova banske Hrvatske oduzeto pravo sudjelovanja u radu Sabora. Ta je odluka bila značajna jer je upravo spomenuto plemstvo bilo podupiratelj mađaronskih stavova. Time su narodnjaci postali zastupnička većina u staleškome Hrvatskom saboru, a to se osjetilo i u narodnosnim odlukama. 23. listopada 1847. godine Ljudevit Vukotinović predložio je Hrvatskome saboru da hrvatski jezik postane službeni jezik Sabora, a u tome ga je podržao Kukuljević Sakcinski. Tako je taj prijedlog usvojen te je to bila nova narodnjačka pobjeda. Treba svakako istaknuti da je Hrvatski narodni preporod donio velike rezultate jer je probudio i usmjerio nacionalnu svijest Hrvata, postavio je temelje za daljnji razvoj hrvatske suvremene nacije, učvrstio je upotrebu

jedinstvenoga hrvatskog jezika i pravopisa. Isto tako, stvorio je preduvjete za osnaživanje nacionalnoga duha na području odgoja i kulture te je dao veliki doprinos nastanku moderne hrvatske književnosti. U spomenutom pokretu, koji je trajao do 1848. godine, najveći su obol dali ilirci koji su se od 1843. godine nazivali narodnjacima. No, kako bi se mogao dobiti potpuni uvid u sam ilirski pokret te kako bi se mogla do kraja uvidjeti njegova važnost i svrha nastanka i razvoja, potrebno je promotriti stanje na području Hrvatske neposredno prije i za vrijeme narodnoga preporoda.³⁹

2.1. Prilike na području Hrvatske

Po završetku napoleonskih ratova 1813. godine, hrvatski je prostor odlukama Bečkoga kongresa iz 1815. godine, kada su Istra i Dalmacija bile priključene, bio okupljen u Habsburškoj Monarhiji. Međutim, to je područje bilo upravno podijeljeno.⁴⁰ Iz toga su razloga u prvoj polovici 19. stoljeća Slavonija i Hrvatska pripadale ugarskome, Dalmacija i Istra austrijskome dijelu Monarhije, dok je područje Rijeke bilo zasebno područje ugarske krune, ali nije bila potpuno razgraničena hrvatska i ugarska uprava. Vojna krajina bila je pod izravnom jurisdikcijom Beča. Sjeverna Hrvatska predstavljala je kontinuitet povijesne i trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije te je imala obilježja zasebne državnosti, ali isto tako bila je izložena težnjama mađarskoga plemstva. Ugarska je pak, s ciljem stvaranja velike mađarske nacionalne države od Karpata do mora, nastojala Hrvatskoj oduzeti politički položaj te sukladno tome uvesti mađarski jezik kao službeni.

Područje Slavonije i Rijeke htjelo se izravno spojiti s Ugarskom.⁴¹ Može se reći da su tijekom gotovo šest desetljeća, od 1789. do 1848. godine, Hrvatska, ali i cjelokupna Europa, dobile novi izgled. Protekom vremena izmjenjivala su se razdoblja razvoja i zaostajanja. Međutim, u više je navrata dolazilo do zaostajanja, kako Hrvatske, tako i Habsburške Monarhije, za ostatkom zapadnoeuropskih država. Dok su s jedne strane Francuzi revolucijom dokinuli feudalni i staleški sustav te je država prolazila metamorfozu iz apsolutizma u građanski sustav, u Habsburškoj je Monarhiji car Josip II. zbog otpora ugarskoga i hrvatskoga plemstva odustao od većine planiranih reformi kojima bi i Habsburšku Monarhiju stavio uz bok zapadnim zemljama koje su se razvijale.

---

³⁹ Usp. M. VALENTIĆ, L. ČORALIĆ (ur.), *Povijest Hrvata od kraja 15. stoljeća do Prvoga svjetskog rata*, Zagreb, 2005., str. 390.-393.

⁴⁰ Usp. N. STANČIĆ, Hrvatski narodni preporod – ciljevi i ostvarenja, u: *Cris: Časopis povijesnog društva Križevci* 10(2008.)1, str. 6.-7.

⁴¹ Usp. *Isto*, str. 6.-7.

Reforma je obustavljena ponajviše zbog radikalnih ishoda do kojih je došlo u Francuskoj revoluciji, ali i zbog straha plemstva od promjena kojima bi im bile oduzete brojne povlastice. Isto tako, nepotpun ili vrlo slab napredak dogodio se zbog političke nestabilnosti uslijed smrti cara Josipa II., zatim zbog preuranjene smrti njegovoga brata Leopolda II. te dolaska na prijestolje konzervativnoga Franje I., sina cara Leopolda II.⁴² Kao dodatna otegotna okolnost, unutar Monarhije pojavio se Metternichov sustav konstruktivnoga konzervativizma kojemu je cilj bio spriječiti nacionalne pokrete i društvene promjene, iako je u sebi sadržavao elemente izgradnje suvremene države, no uz prakticiranje represije. Od 1813. godine car Franjo I. nije više sazivao Ugarski i Hrvatski sabor te je vladao apsolutistički.⁴³ Na području Banske Hrvatske i Slavonije do 1848. godine, odnosno sve do ukidanja feudalnih odnosa, na snazi je bila vlastelinska privreda. Način obrade zemlje nije se razlikovao od obrade zemlje na malim posjedima. Ekonomija je bila na niskom stupnju razvijenosti, a na to je utjecala i kriza žitne trgovine. Upravo oslabljena mogućnost prodaje žitarica na domaćem i vanjskom tržištu te vrlo ograničeni prihodi uzrokovali su ograničenije širenja veleposjedničkih ekonomija. Vlastela se nije u velikoj mjeri usmjerila prema modernizaciji poljoprivrede jer su za to bila potrebna znatna novčana sredstva. Poljoprivreda se na vlastelinskim posjedima temeljila isključivo na seljačkome stanovništvu koje je bilo iscrpljeno feudalnim obavezama i davanjima. Na temelju feudalnih odredbi prihodi vlastelina u velikoj su se mjeri temeljili na feudalnom sustavu.⁴⁴

Takvu situaciju pokušao je poboljšati zagrebački biskup Juraj Haulik u sklopu Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva. Cilj društva bio je unaprjeđenje agrotehnike, a samo je društvo okupljalo domaće plemstvo, svećenstvo, intelektualnu mladež i krajiške časnike. Međutim, rad društva nije naišao na odobrenje seoskoga stanovništva jer je društvo do 1848. i 1849. godine bilo usmjereno na dobit već ionako imućnih feudalnih posjednika. Na području prerađivačke industrije došlo je do određenoga napretka. Primjerice, u osječkoj je svilani bilo zaposleno oko 200 radnica, dok je u sezoni proizvodnje sirove svile bilo zaposleno i do tri i pol tisuće ljudi, većim dijelom žena i djevojaka. Ipak, i ta grana industrije ostala je na razini polovičnoga prerađivanja. Bilo je slučajeva kada su pogoni bili ugašeni jer su nailazili na veliki otpor.

---

⁴² HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI, *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost. Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne (XIX. stoljeće)*, IV, Zagreb, 2009. str. 49.-50.

⁴³ Usp. *Isto*, str. 50.

⁴⁴ Usp. J. ŠIDAK, *Hrvatski narodni preporod. Ilirski pokret*, Zagreb, 1988., str. 112.

Naime, u Osijeku je tekstilna manufaktura bila prisiljena zatvoriti svoje djelovanje zbog protivljenja ceha tkalačkih majstora. Sličan se slučaj dogodio i u Varaždinu gdje je bio i prvi industrijski pogon za preradu tekstila, no i tamo su se tkalački obrtnici pobunili.⁴⁵

Nadalje, kada je riječ o industriji, treba svakako spomenuti zapaženu manufakturno-industrijsku upotrebu sirovina, pri čemu je svakako najznačajniji pokušaj prerada šećerne repe. U Rijeci je od 1750. godine djelovala velika rafinerija šećera iz uvezene šećerne trske. Ta je industrijska djelatnost uskoro proširena i na ostatak hrvatskoga područja. Najznačajniji napredci vezani uz preradu repe događali su se na vlastelinskim posjedima jer su feudalci nastojali iskoristiti tu priliku za stvaranje dobiti. Najzapaženiji uspjeh ostvarili su grof Janko Drašković na svojem imanju u blizini Karlovca te grof Toma Erdődy. Industrijska prerada javlja se i u Slavoniji na imanju Ivana Kapistrana Adamovića u Čepinu 1836. godine, dok se 1846. godine osniva tvornica šećera u Virovitici. U oba je slučaja bilo riječi o parnome pogonu.⁴⁶ Isto tako, bila je razvijena eksploatacija drvne građe, najprije na području Gorskoga kotara, a zatim se, povećanjem mogućnosti izvoza preko primorskih luka, ta djelatnost širi i prema istoku, odnosno prema slavonskim šumama. Tako su do 1825. godine bile zahvaćene šumske površine do Karlovca, oko 1830. godine do Siska, oko 1840. do Moslavine te do 1850. godine prerada drva započinje i u slavonskoj Vojnoj krajini.

Razvijaju se i pilane na vodeni pogon. Posebnu važnost, kada je riječ o gospodarstvu Hrvatske u razdoblju neposredno prije i za vrijeme narodnoga preporoda, ima brodogradnja u Primorju. Do polovice 19. stoljeća grade se mnogi jedrenjaci u Rijeci, Bakru i Kraljevici namijenjeni za poduzetnike iz Istre i Dalmacije. Osobito su važni Rijeka i Kraljevica jer je brodogradnja u Rijeci raspolagala sa svom potrebnom opremom, dok je Kraljevica imala snažan strateški položaj i u prethodnim razdobljima jer je bila ratna luka habsburške mornarice na Jadranu. 1846. godine u Zagrebu se, uz potporu zagrebačkih trgovaca, osniva Prva hrvatska štedionica u sklopu koje se osniva i prvi novčarski zavod na području sjeverne Hrvatske. Iako je štedionica u počecima djelovala poprilično skromno jer je bila namijenjena samo za potrebe zagrebačkoga stanovništva i okolice, ne može se zanemariti značaj toga pothvata za gospodarstvo u ekonomski razvoj Hrvatske. Isto tako, u javnosti se sve učestalije počinje pojavljivati i trgovačko

---

⁴⁵ Usp. J. ŠIDAK, *Hrvatski narodni preporod. Ilirski pokret*, Zagreb, 1988., str., str. 113.

⁴⁶ Usp. *Isto*, str. 114.

poduzetništvo koje je od 1840. godine i zakonski regulirano.⁴⁷ Do izražaja osobito dolaze veletrgovci koji su se zalagali za rješavanje problema prijevoza robe kopnenim i vodenim prometnicama iz kontinentalne Hrvatske do Primorja. Jedan od najznačajnijih boraca za rješavanje spomenutoga problema bio je Ambroz Vranyczany mlađi.

Bila je potrebna modernizacija prometnoga sustava, a to je zahtijevalo upotrebu izuma industrijskoga doba, odnosno parnih brodova na rijekama i moru, te željezničku prugu u kopnenome prijevozu. Iako je bilo nekoliko snažnih pokreta za modernizaciju prometnoga sustava, situacija se nije drastično promijenila jer se sve do 1848. godine robni promet zasnivao na tradicionalnom, cestovno-riječnom prometu. Jedna od poteškoća u modernizaciji bila je i činjenica da su trgovački poduzetnici nerijetko bili uključeni u prijevozničko poslovanje tradicionalnoga tipa, odnosno riječnim lađama, jedrenjacima ili zaprežnim kolima. Dakle, strahovali su za svoj kapital koji su uložili u takvu tehniku. Poticaj izvoznjoj trgovini omogućio je krajiški časnik Josip Kajetan Knežić dovršenjem rekonstrukcije ceste Jozefina, koja je spajala Karlovac i senjsku luku. To je Senju omogućilo razvoj u kojemu se mogao usporediti s Rijekom jer su troškovi prijevoza na Jozefinskoj cesti bili poprilično niski u odnosu na cestu Lujzijana koja je spajala Karlovac i Rijeku.⁴⁸ Zahvaljujući Ambrozu Vranyczanu, u razdoblju od 1843. do 1845. godine razvijalo se prvo domaće riječno parobrodarstvo na rijeci Savi. Vranyczany je osnovao dioničko društvo pod nazivom Savsko-kupsko parobrodarsko društvo koje je nabavilo i parni brod *Sloga* koja je od jeseni 1844. godine prometovala rijekom Savom između Siska i Zemuna. No, iste godine taj je parobrod potonuo te je nemogućnost rehabilitiranja djelatnosti uzrokovala i raspadanje društva.

Istovremeno, na području Slavonije nastojao se izgraditi plovni kanal između Dunava i Save čime bi se skratio prijevoz robe iz ugarskih i slavonskih krajeva. Grupa veleposjednika i trgovačkih poduzetnika iz Podravine osnovala je 1840. godine u Osijeku Slavonsko dioničko društvo za izgradnju kanala. Bilo je više prijedloga kako bi se kanal trebao izgraditi od Vukovara do određenih središta u Posavini te je tako postojala ideja izgradnje kanala i od dravske luke Osijek do Broda na Savi.⁴⁹ Međutim, kada je riječ o prometu, inicijative za unaprjeđenje nisu bile samo na području pomorskoga ili riječnoga prometa. Naime, tridesetih i četrdesetih godina 19. stoljeća pojavili su se brojni prijedlozi

---

⁴⁷ Usp. *Isto*, str. 116.-117.

⁴⁸ Usp. J. ŠIDAK, *Hrvatski narodni preporod. Ilirski pokret*, Zagreb, 1988., str. 114.-116.

⁴⁹ Usp. *Isto*, str. 117.-118.

za izgradnju željezničkih pruga na području sjeverne Hrvatske. Prvi projekt izradio je 1829. godine Josip Kajetan Knežić na zahtjev vojnih vlasti kako bi se kvalitetnije povezale rijeka Kupa i jadranska obala. Knežić se tada zalagao za izgradnju svojevrsne viseće željeznice od Siska do Karlovca zbog niskoga toka rijeke Kupe na tome području. Isto tako, zalagao se i za restauraciju ceste Jozefina koja je bila znatno oštećena. 1838. godine Knežić dolazi na ideju izgradnje magistrale koja bi bila u interesu Vojne krajine, a to je željeznička pruga od Vojnoga Siska do Josipdola gdje bi onda bio omogućen prijelaz na Jozefinu. No, i taj projekt propao je jer su se pobunili ugarski i hrvatski poduzetnici koji su se zalagali za prometnicu preko Siska i Karlovca do Rijeke. Svakako najopsežniji projekt izgradnje željeznica podrazumijevao je povezivanje ugarske ravnice s Jadranom na pravcu od Vukovara do Rijeke. Tu je zamisao podržalo Ugarsko trgovačko društvo kako bi se unaprijedio izvoz robe preko luke u Rijeci. Najistaknutiji član toga Društva bio je Lajosh Kossuth, a zagovaratelji toga projekta bili su i poduzetnici iz Rijeke, Karlovca i Banske Hrvatske. Svoju potporu dali su na osobit način i slavonski veleposjednici. Riječki su poduzetnici organizirali Društvo za izgradnju željezničke pruge Vukovar - Rijeka, a slična su se udruženja osnovala i u Vukovaru i Pešti. Međutim, pod Kossuthovim su pritiskom sva društva, osim onoga u Vukovaru i Pešti, podređena tome sjedinjenom društvu iz tih dvaju navedenih gradova. Zbog takve mađarske prometne politike raslo je nezadovoljstvo preporodnih krugova na području sjeverne Hrvatske sve do revolucije 1848. i 1849. godine.⁵⁰

Kada je riječ specifično o Slavoniji, treba reći kako se cjelokupna Slavonija nakon Karlovačkoga mira iz 1699. godine našla u situaciji razorenosti i opustošenosti nakon mnogobrojnih ratova. Spomenutim mirom Slavonija je od Osmanlija vraćena Hrvatskoj zajedno sa Srijemom. Ipak, iako je došlo do promjene u političkoj upravi zemljom, Slavonija će se tijekom cijeloga idućeg stoljeća opirati promjenama koje je promicala austrijska vojna i civilna uprava. Prije pojave ilirizma politički je život bio sveden na pitanja prava i feudalnoga poretka te prosvjede protiv surovosti režima.⁵¹ Pisci su se nalazili u složenoj situaciji jer njihove ideje nisu bile prihvaćene. Međutim, svojim su zalaganjima oko jedinstva jezika i duha hrvatske književnosti omogućili da i područje Slavonije postane aktivni sudionik kulturnih i političkih zbivanja koja će uslijediti Hrvatskim narodnim preporodom. Bez pisaca iz Slavonije, a tu treba posebno istaknuti

---

⁵⁰ Usp. J. ŠIDAK, *Hrvatski narodni preporod. Ilirski pokret*, Zagreb, 1988., str. 117.

⁵¹ Usp. D. ŠVAGELJ, *Hrvatski narodni preporod u Slavoniji*, Vinkovci, 2009., str. 10.-11.

Matiju Antuna Relkovića, ne bi bilo punine i kontinuiteta hrvatske kulturne povijesti. Matija Antun Relković bio je hrvatski književnik, gramatičar i prevoditelj, a rođen je u Svinjaru, današnjem Davoru, 6. siječnja 1732. godine. Kao sin krajiškoga časnika, osnovno je obrazovanje stekao u franjevačkome samostanu u Cerniku te u drugim slavonskim samostanima. 1748. godine stupio je u vojsku gdje je napredovao do čina kapetana. 1756. otišao je u Sedmogodišnji rat, a 1757. pao je u prusko zarobljeništvo. Zarobljeničke dane provodio je u Frankfurtu na Odri, u kući obrazovanoga čovjeka koji je posjedovao bogatu knjižnicu. Zahvaljujući knjigama, Relković je naučio francuski jezik. Car Josip II. dodijelio mu je 1785. godine titulu plemića pa je stoga Relković prezimenu dodao von Ehrendorf. Po umirovljenju 1786. godine otišao je u Vinkovce gdje je boravio sve do smrti 22. siječnja 1798. godine. Poticaj za pisanje dobio je u vrijeme zarobljeništva jer se tada susreo s prosvjetiteljskim idejama. 1761. godine izdao je prvu tiskanu knjigu „Slavonske libarice s lipimi molitvicami i naukom krstjanskim nakitite“. 1762. godine objavljuje djelo „Satir iliti divji čovik u verše Slavoncem“, a 1779. godine objavljuje prošireno izdanje toga djela. 1767. godine objavio je djelo „Nova slavonska i nimačka gramatika“.⁵² Zanimljiva je činjenica da, iako je Relkovićev jezik u njegovim djelima mogao predstavljati poticaj ilirizmu, ipak njegovo ime ne pronalazimo u Gajevoj „Danici“. Naime, Relković je u svojim tekstovima nastojao očuvati i obnoviti pomalo zaboravljenu štokavštinu te je upravo to, uz djelo „Razgovor ugodni naroda slovinskog“, autora Andrije Kačića Miošića, poslužilo kao temelj jezičnoga ujedinjenja hrvatskoga naroda. Ta dva autora pružila su književnojezične smjernice koje su u velikoj mjeri usmjeravale povijest standardnoga jezika u Hrvata, posebice onda kada je štokavsko narječje prihvaćeno kao temelj zajedničkoga jezika Hrvata štokavaca, Hrvata čakavaca i Hrvata kajkavaca. Standardizacija jezika doprinijela je i nacionalnoj integraciji, a to je bio jedan od ključnih ciljeva ilirskoga preporoda.⁵³

Justin Mihailović, trgovac iz Vukovara, piše 1831. godine kako su lokalni stanovnici osuđeni na nasilje, nepravdu i despotizam. Justin Mihailović rođen je 1800. godine. Kada je riječ o djelovanju Justina Mihailovića, treba reći kako je on bio suradnik radikalno-demokratskoga „Slavenskog Juga“ te ga se smatra jednom od najistaknutijih osoba ilirizma u Vukovaru. Nerijetko je bio poveznica između zagrebačkih i beogradskih krugova. Iako je bio trgovac, ne čudi što je djelovao unutar kulturnih društvenih sfera jer

---

⁵² Usp. Relković, Matija Antun, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013.-2024., Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/relkovic-matija-antun> (6.3.2024.)

⁵³ Usp. M. A. RELJKOVIĆ, *Satir iliti divji čovik*, Vinkovci, 1994., str. 152.-153.

u to vrijeme nije bilo neobično da su trgovci bili vrlo obrazovani ljudi koji su dosta čitali, a povremeno su i pisali. Za Justina Mihailovića postoje svjedočanstva koja govore o njegovoj privrženosti pravdi i pravici. Nadalje, isticao se svojom rječitosti i poznavanjem različitih znanosti. Poznato je da u ilirsku književnost ulazi tekstem „Dnevnik“ koji je pisao od 18. lipnja 1831. do 5. kolovoza 1844. godine. Sam Mihailović taj tekst opisuje kao izričaj vlastite duše i magazin misli. On tu navodi brojne kulturne i političke prilike u Vukovaru i okolici, vodi bilješke vezane uz povijest medicine, posebice kada je riječ o epidemiji kolere te govori o bunama u Ugarskoj, ali iznosi i pojedinosti o svojim sugrađanima kao što su Janko Hristofor Mihajlović, Pajo Adamović, Ignjat Ignjatović te Adam Dragosavljević. Bio je blizak s književnosti još od mladosti. Stoga, ne čudi da je već kao mladić bio pretplatnik Vidakovićeve romana „Ljubomir u Elisiumu“, a također se pretplaćivao i na Milutinovićeve, Sterijina, Magaraševićeva, Stejićeva i Vukova djela. Budući da se Mihailović isticao u svojem djelovanju, njegova je privatna kuća s vremenom postala mjesto okupljanja vodećih hrvatskih i srpskih pisaca toga vremena. Mihailović se u književnosti identificira pod raznim pseudonimima pa se stoga potpisivao negdje kao Rodoljubić, negdje kao Pravko, a ponegdje kao Jugović. O Mihailovićevoj važnosti svjedoče i brojne prepiske između Gaja i Kaje Adžića te Mate Topalovića koji ga, uz odvjetnika Jovanovića, smatraju jedinim pravim suradnikom ilirizma, među toliko drugih raskolnika. U tome kontekstu piše da nema svrhe boriti se za pravdu i jednakost jer se običan čovjek ne može niti rasprostraniti. Mihailović ističe kako je uzaludna borba za slobodu kada seljak posvuda mora gledati privilegije, ropstvo i nepravdu.

Kada je riječ o Mihailoviću, ostaje do danas nepoznanica je li bio jedan od autora brošure „Vukovarski događaji“. Naime, nejasno je je li spomenutu brošuru osmislio i pokrenuo pojedinac ili je u pitanju bila grupa. Iako je od cjelokupne brošure izašao samo prvi nastavak, ona je bila znamenita za ilirski pokret jer se usmjeravala protiv vukovarskih i srijemskih mađarona koji su od 1848. godine ponovno nastojali Srijemsku županiju vratiti u uži teritorij Ugarske. Justin Mihailović umro je 1849. godine.⁵⁴ Domorodni franjevac Kajo Adžić, također iz Vukovara, 1836. godine piše kako je situacija vrlo teška jer ne postoji domorodni jezik, odnosno sve se događa na latinskome i mađarskome jeziku. Kajo Adžić rođio se u Pleternici 19. siječnja 1805. godine. Obnašao je službu provincijala Reda svetoga Franje države Kapistransko-bulgarsko-vlaške te je djelovao u

---

⁵⁴ Usp. D. ŠVAGELJ, *Hrvatski narodni preporod u Slavoniji*, Vinkovci, 2009., str. 261.-265.

razdoblju ilirizma, posebice na području Vukovara i Požege.⁵⁵ Uz službu provincijala, Adžić je bio i teološki pisac te pedagog. Nakon stupanja među franjevce Provincije svetoga Ivana Kapistrana, nastavio je školovanje na filozofskome učilištu u Našicama u razdoblju od 1823. do 1825. godine te u bogoslovnoj školi u Baji od 1825. do 1827. godine. Školovao se također i u Vukovaru od 1827. do 1829. godine. 1831. godine položio je ispit za predavača moralne i pastoralne teologije na Sveučilištu u Pečuhu. U razdoblju od 1829. do 1830. godine predavao je dogmatiku u Vukovaru i Mohaču naredne dvije godine. Od ostalih službi trega istaknuti da je bio i predstojnik bogoslovne škole, upravitelj mjesne pučke škole, samostanski starješina, ravnatelj požeške gimnazije te generalni vizitator u vlastitoj provinciji. Spomenutu Provinciju svetoga Ivana Kapistrana vodio je u dvama navratima: od 1857. do 1860. godine te od 1869. do 1872. godine. Preveo je priručnik moralnoga bogoslovlja Josepha Stapfa „*Epitome theologiae moralis*“ pod nazivom „Sastav bogoslovlja delorednog“ u Budimu 1847. godine. Isto tako, namjeravao je prirediti priručnik crkvene povijesti koristeći se priručnikom Miklosa Cherriera pod nazivom „*Institutiones historiae ecclesiasticae*“. Kada je riječ o njegovoj preporodnoj djelatnosti, treba reći kako je u ilirskome preporodu sudjelovao na način da je ideje promovirao u „Serbskom letopisu“ 1834. godine, „Ilirskim narodnim novinama“ 1836. godine, „Serbskom narodnom listu“ 1838. godine te u „Slavoncu“, i to u razdoblju od 1863. do 1864. godine.⁵⁶ U izazovnim razdobljima preporoda Adžić se jasno opredijelio za Ljudevita Gaju. Djelovao je u određenim vremenima kao suradnik „Danice“. U preporodnim nastojanjima uglavnom se usmjeravao prema književnom integralizmu te je stoga zagovarao oštrij ilirizam. U svojim pismima upućenima Gaju govori o potrebi uvođenja novih riječi.

Bio je protivnik mađarizacije, a opasnosti koje ona nosi sa sobom uviđao je i na području grafije i književnosti. Tako u pismu iz 1835. godine piše da ne treba grafijski znak *ch* pretvarati u *ć*. Obrazložio je to na način da bi, uklanjanjem *ch* na kraju prezimena, Mađari počeli hrvatska prezimena transkribirati tako da će ona završavati na *cz*, odnosno *tz*, a to je znak za glas *č*. To bi pojačalo već prisutnu mađarizaciju hrvatskoga stanovništva. Predložio je Vuku zamjenu riječi *vrač* u *ljekar* te je istaknuo kako u njegovim krajevima pojam *vrač* ima drugačije značenje. Nadalje, dao je prijedlog Gaju da u svoje novine uvede rubriku koja je danas prepoznatljiva pod nazivom crna kronika te odmah navodi

---

⁵⁵ Usp. *Isto*, str. 199.

⁵⁶ Usp. F. E. HOŠKO, P. ČOŠKOVIĆ, V. KAPITANOVIĆ (ur.), *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb, 2010., str. 3.

primjer iz sela Ilača pokraj Vinkovaca u kojemu je 1836. godine došlo do trovanja obitelji ugljičnim monoksidom jer su noću ostavili žeravice u posudi kako bi se ugrijali. Navodi i to da bi trebalo spomenuti slučajeve unaprjeđenja kanonika Đakovačke biskupije, a koji su djelovali proilirski. Navodi i njihova imena, a to su, primjerice, Fabijan Sarmačević, župnik u Donjem gradu u Osijeku, Josip Vasiljević, župnik u Otoku, Antun Mihalić, petrovaradinski župnik i arhiđakon Donjeg Srijema, Mato Mihaljević, đakovački župnik, Đuro Hartman, brodski župnik te Bartol Smilošević, babogredski župnik. Za franjevca Kaju Adžića može se reći kako je bio i ilirac i jugoslavenski romantik, ali i Hrvat koji je tražio praktična rješenja za tadašnja aktualna pitanja. Kajo Adžić umire 12. siječnja 1892. godine u Požegi.⁵⁷ Srpski političar Georgije Mojsije 1839. piše Ljudevitu Gaju o situaciji u Osijeku te kaže kako je to mjesto dostojno sažaljenja, zatire se svaki spomen ilirskoga te nigdje nije moguće doći do ilirskih narodnih „Novina“ i „Danice“.⁵⁸ Georgije Mojsije rođen je u Osijeku 19. ožujka 1823., a umro je 25. listopada 1854. godine. Nakon studija filozofije i prava u Szegedu, odvjatnički ispit položio je u Požunu te je nastavio kao odvjatnik raditi u Osijeku. Prihvatio je ilirske ideje, ali kasnije se pod utjecajem Vuka Stefanovića Karadžića priklonio srpskim nacionalnim idejama. Bio je član Odbora koji je 7. travnja 1848. godine objavio osječka „zahtijevanja naroda“ te je apelirao za podršku banu Josipu Jelačiću.

Nadalje, sudjelovao je u pokretu Srba u južnoj Ugarskoj, a po službi osječkoga zastupnika i u radu Hrvatskoga sabora 1848. godine. U Saboru se zalagao za savez Trojednice i Vojvodine te svih Južnih Slavena. Vezano uz odnose Hrvatske prema Austriji i Ugarskoj, zalagao se za ravnopravan međusobni odnos. Svoje je mišljenje o ustavu i načinu sjedinjenja Hrvatske s Vojvodinom definirao 1849. godine u memorandumu pod naslovom „O oktiroiranom ustavu. O Vojvodini Srbiji. O ustrojenju vlade u Trojednoj kraljevini“. 1854. godine postao je tajnikom Hrvatsko-slavonskoga namjesništva u Beču.⁵⁹ No, s druge strane, iako je situacija bila vrlo nepovoljna, kako politički, tako i gospodarski, ta se nepovoljnost nije očitovala u prilikama kao što su svadbe. Međutim, 1842. godine izaslanik Ljudevita Gaja, Stjepan Car, posjetio je Vinkovce te se nakon toga posjeta situacija u velikoj mjeri promijenila na bolje. Primjerice, ilirizam su pozdravili mnogi vojnograničarski časnici, ali i Srbi s dotičnoga područja. Važnost Slavonije u

---

⁵⁷ Usp. D. ŠVAGELJ, *Hrvatski narodni preporod u Slavoniji*, Vinkovci, 2009., str. 199.-207.

⁵⁸ Usp. *Isto*, str. 11.-12.

⁵⁹ Usp. Georgije Mojsije, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013.-2024., Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/georgijevic-mojsije> (6.3.2024.)

ilirskome preporodu ogleda se i u činjenici da su mnogi Slavonci pomagali sam rad i tijekom preporoda. U prvome uredničkom odboru Matice ilirske bilo je Hrvata iz Slavonije, kao što je Vjekoslav Babukić, a upravo su se slavonski meceni među prvima odazvali slanju dobrovoljnih priloga. Tako je đakovački biskup Kuković donirao četiri stotine srebrnih forinti za Maticu ilirsku.⁶⁰

2.2. Biskup Josip Juraj Strossmayer

Josip Juraj Strossmayer, biskup bosansko-srijemski, teolog, humanist, vizionar, političar i kulturni radnik dao je izniman doprinos stvaranju moderne hrvatske državotvorne nacije. Za Strossmayera karakteristično je geslo „Prosvjetom k slobodi“ kojim je ohrabrivao svoje sunarodnjake da se održe te da očuvaju i razvijaju narodni identitet i nacionalni ponos.⁶¹ Život biskupa Josipa Jurja Strossmayera odvijao se tijekom 90 godina. Rodio se 1815. godine u Osijeku, a preminuo je u Đakovu 1905. godine. Situacija je u tadašnjem Osijeku i u godinama neposredno prije Strossmayerova rođenja bila kompleksna. Naime, car Josip II. 1786. godine ujedinio je Gornji i Donji te Nutarnji grad u jednu općinu. Na temelju toga Osječani su nastojali postići proglašenje Osijeka slobodnim i kraljevskim gradom jer je Osijek bio pod upravom Državne komore kao njezinoga zemljišnog feudalca. Stanovnici su nerijetko bili opterećeni raznim redovitim davanjima kao što su državni porezi, ali često su se potraživali i drugi, izvanredni porezi, posebice u vrijeme ratova, prirodnih nepogoda ili epidemija. Nakon mnogih nastojanja Osijek je 1809. godine dobio status slobodnoga i kraljevskoga grada, status samouprave te se oslobodio Komore, a građani su morali plaćati isključivo državni porez. Prva velika promjena, ali i posljedica dobivenog statusa, bila je pojava brojnih trgovaca i onih koji su posjedovali svratišta.

Postoje određene nedoumice vezane uz rođenje Josipa Jurja Strossmayera. Naime, 4. veljače 1815. godine u maticu krštenih gornjogradske župe svetih Petra i Pavla upisano je da se rodio Josip Juraj, sin Ivana Strossmayera i Ane Klarić. Međutim, već 10. veljače iste godine upisano je rođenje djeteta s imenom Josip, sin Ivana Strossmayera i Marije Žunić. Može se postaviti pitanje tko su bila dvojica Ivana Strossmayera. Oni su bili bratići, sinovi braće Ivana i Jurja Strossmayera, a svaki je od njih imao po jednoga starijeg

---

⁶⁰ Usp. D. ŠVAGELJ, *Hrvatski narodni preporod u Slavoniji*, Vinkovci, 2009., str. 14.

⁶¹ Usp. HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI, *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost. Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne (XIX. stoljeće)*, IV, Zagreb, 2009. str. 200.

sina koji su se zvali Matija. Dakle, evidentno je da su ista imena, vremenska blizina dvaju rođenja te bliski rodbinski odnosi stvorili određene nedoumice.⁶²

Kada je riječ o obrazovanju Josipa Jurja Strossmayera, može se primijetiti da je teško govoriti o njegovome pučkoškolskom obrazovanju jer najstarije gradivo gornjogradske pučke škole datira tek iz 1858. godine, odnosno kada je Strossmayer imao već 43 godine. No, kada se uzme u obzir mjesto stanovanja, odnosno Šamačka ulica 49, zaključuje se da je pučku školu pohađao u Gornjem gradu u Aninoj ulici koja se kasnije nazvala „Aninom školom“, a taj je naziv ostao do današnjih dana. Međutim, nejasno je je li u spomenutoj školi završio četverogodišnje obrazovanje ili je tamo proveo tek prvi i drugi razred, a preostala dva razreda u školi na Nutarnjem gradu jer i izvještaji nutarnjogradske škole iz 1804. i 1805. godine navode da su na Gornjem gradu postojala samo prva dva razreda te su djeca iz Gornjega i Donjega grada polazila treći i četvrti razred u nutarnjogradskoj školi koja se nalazila u Aninoj ulici.⁶³

Usprkos nedoumicama, jasno je da je Strossmayer završio svoje četverogodišnje obrazovanje u pučkoj školi te da ga je otac Ivan upisao u četverogodišnju gimnaziju nakon koje je Strossmayer nastavio obrazovanje na dvogodišnjoj gimnaziji *Humanitatis schola*. Prethodno predstavljeno školovanje otvorilo mu je vrata daljnjem školovanju u Đakovu i u Pešti kao najboljem kleriku.⁶⁴ Za vrijeme studija u Pešti Strossmayer se usmjerava na ideje Jana Kollara koje govore o slavenskoj uzajamnosti. Na temelju tih ideja on pristaje uz ilirski pokret i misao iliraca o potrebi nacionalnoga jedinstva Južnih Slavena. U revolucionarnim razdobljima tijekom 1848. i 1849. godine Strossmayer je jasno isticao svoj stav o potrebi ustavne i federativne Habsburške Monarhije jer je takvo uređenje smatrao jamstvom daljnjega napretka slavenskih naroda unutar Monarhije. Na preporuku bana Josipa Jelačića Strossmayer je imenovan srijemsko-bosanskim biskupom 18. rujna 1849. godine, a u službu je ustoličen 8. rujna 1850. godine. Područje biskupije koju je Strossmayer naslijedio bilo je specifično. Naime, iako crkvenoslavenski nije imao tradiciju u Đakovu, biskupija je bila na granici između katoličkoga i pravoslavnoga svijeta. U prilog tomu idu i podatci koji pokazuju da je oko 1900. godine ondje živjelo 243.770 katolika i 20.000 vjernika grkokatoličkoga obreda te 160.300 pravoslavaca. Nacionalni sastav katoličkoga stanovništva bio je jednako raznolik kao i konfesionalni

---

⁶² Usp. HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI, *Josip Juraj Strossmayer*, Zagreb, 2006., str. 300.

⁶³ Usp. *Isto*, str. 302.-303.

⁶⁴ Usp. *Isto*, str. 304.-307.

sastav: od 90 župa 55 bilo ih je čisto hrvatskih, tri su bile njemačke, 30 je bilo mješovitih hrvatsko-njemačkih i dvije su bile mješovite hrvatsko-mađarske.⁶⁵ Političko djelovanje Josipa Jurja Strossmayera potrebno je promatrati pod vidom složenosti događaja tijekom 19. stoljeća, u okvirima Habsburške Monarhije i srednje Europe. Sredinom 19. stoljeća javljaju se revolucionarni pokreti u Monarhiji, kako kod drugih slavenskih naroda, tako i kod Hrvata. Strossmayer je vrlo snažno zagovarao uređenje Monarhije na federativan način, kao zajednicu jednakopravnih naroda utemeljenu na njihovim narodnim jezicima. Za vrijeme boravka u Beču u pismu je prigovorio Banskome vijeću koje nije prihvaćalo i nije htjelo objaviti Oktroirani ustav⁶⁶ koji je donesen 4. ožujka 1849. godine. Iako je taj Ustav priznao neovisnost Hrvatske od Ugarske te je postavio mogućnost ujedinjenja Hrvatske s Dalmacijom i Vojnom krajinom, ipak je u svojim osnovama bio centralistički nastrojen.

Strossmayer je smatrao da će car biti naklonjeniji Hrvatima ukoliko prihvate spomenuti Ustav, a to bi onda ostavilo mogućnost ujedinjenja hrvatskih zemalja i veće samostalnosti Hrvatske unutar Monarhije. Prvotni dojam jest, kada se prouči tekst Oktroiranoga ustava, da pojedina kraljevstva dobivaju autonomiju, ali zapravo su ta kraljevstva svedena na razinu provincija. Isto tako, Ustav zagovara sveopću germanizaciju. Već 1850. godine Hrvatski sabor i Bansko vijeće bivaju ukinuti, a 1852. zabranjen je hrvatski stijeg. Pozitivna iskustva s Ustavom imala je Crkva u Hrvata jer je 1852. godine Zagrebačka biskupija uzdignuta na rang nadbiskupije te je na taj način postala neovisnom od mađarske jurisdikcije. Nakon sloma apsolutizma i revizije sustava uprave te carskoga ustava, car je patentom 5. ožujka 1860. godine proširio Carevinsko vijeće na članove iz narodnih parlamenata, a među njima našli su se i članovi Trojedine Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. To su bili grof Ambroz Vranyczany za Hrvatsku, grof Manfred Borelli za Dalmaciju te biskup Strossmayer za Slavoniju. Kao što je prethodno navedeno, Strossmayer se i u sklopu Vijeća zalagao za federativni oblik

---

⁶⁵ Usp. A. GOTTSMANN, *Rom und die nationalen katholizismen in der Donaumonarchie. Römischer Universalismus, habsburgische Reichspolitik und nationale Identitäten 1878-1914*, Wien, 2010., str. 95.-96.

⁶⁶ Uspjesi u slamanju nacionalnih revolucija u Habsburškoj Monarhiji ohrabрили su cara Franju Josipa I. da 4. ožujka 1849. godine raspusti Parlament i proglasi Oktroirani ili Ožujski ustav. Ustav je svim rasama osiguravao jednakost te nacionalnu i jezičnu ravnopravnost. Proglašena je i sloboda obrta, pravo na slobodno kretanje i zaštitu privatnoga vlasništva te su ukinuti staleška nejednakost i feudalni odnosi, a proglašeno je načelo jednakosti pred zakonom. Ustav je Kraljevini Hrvatske i Slavonije jamčio neovisnost od Ugarske, omogućio pripojenje grada Rijeke s Primorjem, predviđao je mogućnost sjedinjenja Hrvatske i Slavonije s Dalmacijom do kojega nikad nije došlo, ali je Vojnu krajinu ostavio i dalje pod neposrednom upravom Beča.

Habsburške Monarhije te ujedinjenje Dalmacije i Hrvatske. Međutim, iako je na Carevinskom vijeću prevladavao federalistički koncept uređenja, on nije podrazumijevao oblikovanje federalnih jedinica na jezično-nacionalnome načelu. Budući da je djelovao u razdoblju Bachovog apsolutizma, a nije skrivao težnje prema slavenskim narodima, bio je pod neprestanom istragom i nadzorom službi iz Beča. Naime, Bachov apsolutizam naziv je za razdoblje i režim od 1852. do 1859. godine u kojemu je bila istaknuta namjera germanizacije i centralizacije, a Sabor u Hrvatskoj ukinut je te je njemački jezik uveden kao službeni. To razdoblje ime je dobilo po austrijskome ministru unutarnjih poslova Alexanderu Bachu. Od 1860. do 1873. godine Josip Juraj Strossmayer, kao istaknuti pripadnik Narodne stranke, održao je mnoštvo značajnih političkih govora u hrvatskim saborima. Međutim, nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe iz 1868. godine, odnosno sporazuma kojim se Habsburška Monarhija podijelila na austrijski i ugarski dio, a Dalmacija i hrvatski dio Istre postale su dijelom austrijskoga teritorija, dok je Hrvatska, zajedno s Vojvodinom postala ugarski dio, Strossmayer se 1873. godine povukao iz političkoga života.

Hrvatska je tim ugovorom zadržala samostalnost u zakonodavnim, upravnim, nastavnim, bogoštovnim i pravosudnim pitanjima, ali ostala je podređena u području financija. Isto tako, ostao je neriješen problem pripadnosti Rijeke, a to su bila dva ključna izvora neprihvatanja toga dokumenta od strane Hrvata i preporoditelja. Nadalje, uz spomenutu Nagodbu, razlozi Strossmayerovoga povlačenja iz politike bile su revizija Nagodbe iz 1873. godine te kapitulacija Narodne stranke pred Mađarima.⁶⁷ Godinu prije, 1867., sklopljena je Austro-ugarska nagodba kojom je Monarhija podijeljena između ugarskoga dijela ili Translajtanije i austrijskoga dijela ili Cislajtanije. Tom nagodbom Banska Hrvatska ponovno se našla u nepovoljnom položaju jer je vlastiti položaj unutar Zemalja krune svetoga Stjepana trebala sama pregovarati s Ugarskim saborom. Bilo je za očekivati da će Mađari spriječiti bilo kakvu težnju prema autonomiji, posebice onoj financijskoj. Tekst te Nagodbe političkim je manipulacijama nametnut Hrvatskome saboru. Ključnu ulogu imao je Mađar Levin Rauch koji je u Saboru definirao novi izborni red po kojemu se može povećati broj onih koje ban osobno pozove. Budući da Sabor to

---

⁶⁷ Usp. F. ŠANJEK (ur.), *Josip Juraj Strossmayer*, Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa povodom 190. obljetnice rođenja i 100. obljetnice smrti Josipa Jurja Strossmayera održanog 19. i 20. svibnja 2005. godine u Zagrebu i Đakovu, Zagreb, 2006., str. 26.

nije prihvatio, takva je praksa bila nezakonita te su stoga narodnjaci napustili zasjedanje Sabora.⁶⁸

No, unatoč navedenim neuspjesima, Strossmayer je i dalje ustrajao na ideji jugoslavenske ideologije i države te je u suradnji s Franjom Račkim, predsjednikom tadašnje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, naglašavao potrebu stvaranja savezne jugoslavenske države. Obojica su smatrala da se slavenski narodi ne mogu ujediniti na temelju zasebnoga povijesnoga državnog prava, nego na temelju zajedničkih interesa. Povezivanje Slavena bilo je važno i zbog očuvanja hrvatskoga jezika jer bi se bez zaštite slavenskih naroda on teško održao naspram težnji Nijemaca, Mađara, Talijana i drugih neslavenskih susjednih država. No, srpski knez Milan Obrenović sklopio je ugovor s Austro-Ugarskom kojim je Srbiju doveo u položaj zaštite, ali i podređenosti Austro-Ugarskoj diplomaciji. Srbi tako počinju surađivati s Mađarima protivno hrvatskim interesima te stoga dolazi i do preispitivanja ideje stvaranja slavenske države i vraćanja ideji Habsburške Monarhije, ali federativno i trijalistički uređenoj. Međutim, unatoč takvim zbivanjima i obratima, Strossmayer nije odustao od težnji za okupljanjem hrvatskih zemalja u jednu državnu cjelinu.⁶⁹ Izvor sličnosti, ali i razlog neslaganja Hrvata i Srba, često je bila činjenica što je kod obaju naroda religijski faktor bio i onaj faktor koji je izgrađivao naciju. To je zamijetio i Ergon Lendl u svojem zborniku o Josipu Jurju Strossmayeru.⁷⁰

Kada je riječ o Franji Račkome, značajna je korespondencija koju je on imao s đakovačkim biskupom Strossmayerom. Naime, Rački i Strossmayer razmjenjivali su pisma u razdoblju od 1860. do 1886. godine. U tim pismima mogu se iščitati jasni stavovi navedenih sugovornika te mišljenja o situacijama i ljudima s kojima su dolazili u kontakt. Za biskupa Josipa Jurja Strossmayera, Zagreb je uvijek označavao glavni grad Hrvatske, ali i duhovno i kulturno središte. Smatrao je da bi slavenski svijet, a ponajviše slavensko-pravoslavni svijet, trebao upoznati Europu prvotno preko Zagreba. U svojim nastojanjima oko uzdizanja grada Zagreba kao središta Crkve u Hrvata, Strossmayer predlaže da se pitanje obnove crkvenih struktura u Bosni i Hercegovini riješi na način sjedinjenja

---

⁶⁸ Usp. HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI, *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost. Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne (XIX. stoljeće)*, IV, Zagreb, 2009. str. 82.

⁶⁹ Usp. F. ŠANJEK (ur.), *Josip Juraj Strossmayer*, Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa povodom 190. obljetnice rođenja i 100. obljetnice smrti Josipa Jurja Strossmayera održanog 19. i 20. svibnja 2005. godine u Zagrebu i Đakovu, Zagreb, 2006., str. 26.-27.

⁷⁰ Usp. A. GOTTSMANN, *Rom und die nationalen katholizismen in der Donaumonarchie. Römischer Universalismus, habsburgische Reichspolitik und nationale Identitäten 1878.-1914.*, Wien, 2010., str. 95.

hrvatskih crkvenih pokrajina pod vodstvom zagrebačkoga metropolita koji je za Strossmayera bio primas Crkve u Hrvata. Za njega je crkvena podijeljenost na području Hrvatske predstavljala problem jer je u tome nejedinstvu vidio priliku za djelovanje neprijatelja koji nastoje rastočiti hrvatsku nacionalnu cjelovitost. Suradnika u težnjama za ujedinjenjem i viziji Zagreba kao središta u bilo kojem pogledu Strossmayer je pronašao u Josipu Stadleru, zagrebačkome sveučilišnom profesoru, a onda i sarajevskome nadbiskupu nakon što je Stadler imenovan na tu službu. Iako su Strossmayer i Stadler pripadali različitim političkim opcijama jer je Strossmayer bio član Narodne stranke, dok je Stadler bio pravaš, obojica su dijelili istu ljubav prema domovini i Zagrebu u kojemu su vidjeli svjetionik hrvatstva i nacionalnoga jedinstva.⁷¹ Iz prethodno utvrđenoga, može se vidjeti kako je Strossmayeru bilo stalo do rješavanja hrvatskoga ili slavenskoga pitanja. U tome kontekstu značajna je korespondencija između biskupa Strossmayera i Eugena Kvaternika, kasnijega člana Stranke prava. Iako su obje stranke za cilj imale neovisnost i samostalnost Trojedine Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, razilazili su se u načinima svojega djelovanja.

Spomenuta korespondencija održavala se od 28. kolovoza 1860. do 18. studenog 1864. godine, a sastojala se od sveukupno deset pisama upućenih Strossmayeru, dvaju priloga na njemačkome jeziku te jednoga pisma koje je Strossmayer uputio Kvaterniku 1861. godine.⁷² Eugen Kvaternik, naime, zbog svojih je protuaustrijskih stavova u razdoblju od 1858. do 1861. godine boravio u Rusiji kao emigrant gdje je dobio i rusko državljanstvo. Tijekom svojih emigrantskih dana uvidio je da Rusija teži pravoslavnoj Srbiji pa je stoga pisao biskupu Strossmayeru kako je potrebno odrediti nacionalne interese i pronaći saveznike. U tu je svrhu boravio i u Francuskoj gdje je promovirao brojne hrvatske novinske članke koji su bivali objavljivani u francuskim dnevnim listovima. Strossmayer se kod austrijskoga ministra vanjskih poslova Rechberga zauzeo za Kvaternikov povratak u zemlju, a biskupova su nastojanja urodila plodom te se Kvaternik 1861. godine vraća u zemlju, a iste godine počinje objavljivati i svoje spise. Njegovo izdavaštvo financirao je biskup Strossmayer. U svojem prvom pismu upućenom

---

⁷¹ Usp. HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI, *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost. Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne (XIX. stoljeće)*, IV, Zagreb, 2009. str. 203.-204.

⁷² Usp. G. GRBEŠIĆ, D. DAMJANOVIĆ BARIŠIĆ (ur.), *Josip Juraj Strossmayer*, Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog simpozija prigodom 200. obljetnice Strossmayerova rođenja održanog 1.-2. listopada 2015. godine na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Đakovu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Đakovo, 2017., str. 259.

Strossmayeru, 28. kolovoza 1860. godine, Kvaternik upozorava na činjenicu da Hrvatska ima vrlo malen ugled među europskim političkim krugovima.

Nadalje, upozorava na opasnosti vezane uz na hrvatsku samostalnost, a one su dolazile od Mađara, Talijana, Rusa i Srba. Također, upozorio je biskupa da ne pristaje na kompromisna rješenja koja su mu nudili hrvatski i mađarski političari. On o Slovencima piše kao o hrvatskome narodu, posebice u djelu „Javno ili državno pravo Hervatah“. Na temelju takve teze, moli biskupa Strossmayera da pregovara s grofom Auerspergom, kuruškim zastupnikom u Carevinskom vijeću, o ujedinjenju Hrvata s Gorutanskim Hrvatima, koje naziva još i kuruškim Hrvatima.⁷³ Eugen Kvaternik 1860. godine uputio je još jedno pismo Strossmayeru pohvaljujući njegovu intervenciju protiv grofa Borellija. Naime, 22. rujna iste godine Strossmayer se suprotstavio Borellijevoj autonomističkoj koncepciji Dalmacije po kojoj je kulturni život u Dalmaciji talijanski te koja smatra da još nije vrijeme za ujedinjenje Hrvatske i Dalmacije.

Na takve teze biskup Strossmayer ustvrdio je kako je Dalmacija uvijek bila sjedinjena s krunom hrvatskom i slavonskom te je kao takva kolijevka političkoga, društvenoga i religioznoga života, ali i slavenske kulture, a to dokazuje i slavenski jezik u liturgiji. U posljednjem pismu, onom 18. studenog 1864. godine, Kvaternik upozorava na opasnosti koje prijete ujedinjavanjem Italije jer je smatrao da Italija može lako prisvojiti Istru i Dalmaciju. Zato, smatrao je, da bi Monarhija ostala cjelovita, mora prema Pragmatičkoj sankciji Hrvatima zajamčiti teritorijalno jedinstvo od Drave i Mure do Bojne, sve do Skipetarskih ili albanskih katolika. Kvaternik ističe da bi takva Hrvatska bila štiti Beču te ju se nitko onda ne bi usudio ugroziti, okupirati ili napasti. Ne može se reći koliko su Kvaternikova pisma utjecala na biskupa Strossmayera, ali može se reći kako se Strossmayer u govoru, 22. rujna 1860. godine, pred Carevinskim vijeće poziva na Pragmatičku sankciju kao izraz samostalnosti Hrvatske te na temelju spomenutoga dokumenta zahtijeva ujedinjenje s Dalmacijom.⁷⁴ Unatoč vidljivim slaganjima između biskupa Strossmayera i Eugena Kvaternika, postojala su i određena politička razilaženja. Ta neslaganja započinju raspravom u Saboru na kojem je tema bila izjava Maksa Price. Prica je smatrao kako postoje zajednički interesi Trojedine Kraljevine i ostalih naroda

---

⁷³ Riječ je o Hrvatima koji su svoje podrijetlo imali u Gornjoj Kuruškoj, točnije iz mjesta Gorice. Zato se nazivaju goričkim ili gorutanskim Hrvatima.

⁷⁴ Usp. G. GRBEŠIĆ, D. DAMJANOVIĆ BARIŠIĆ (ur.), *Josip Juraj Strossmayer*, Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog simpozija prigodom 200. obljetnice Strossmayerova rođenja održanog 1.-2. listopada 2015. godine na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Đakovu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Đakovo, 2017., str. 261.-266.

Habsburške Monarhije, a Kvaternik je smatrao kako o tome ne može biti riječi te je tražio da se Hrvatskoj vrati samostalnost. Kvaternikove stavove dijelila je većina saborskih zastupnika, osim zastupnika Narodne stranke. Nakon što je Sabor bio raspušten, Kvaternik se posvetio tiskanju svojih djela. U to vrijeme pisao je protumađarski, ali i protuaustrijski raspoložen. Tijekom spomenutih političkih sukoba biskup Strossmayer dobio je vijest kako Kvaternik predvodi određenu skupinu ljudi kojoj je cilj eliminirati Strossmayera. Kvaternik je takve navode opovrgao u pismu upućenome đakovačkom biskupu. Godine 1867. došlo je do jačanja neslaganja nakon sklapanja Austro-ugarske nagodbe. Narodna stranka optuživana je za promicanje mađarskih interesa. U isto vrijeme Kvaternik je u satiričkome glasniku „Zvekan“ jasno ustvrdio da je taj glasnik zapravo osveta strossmayerovcima zbog kojih je 1863. ponovno bio prognan iz države. Kvaternik je kritizirao Narodnu stranku i Strossmayera i u političkome tjedniku „Hervat i Hervatska“ u kojemu spomenute strane naziva mađaronima i *slavosrbima*. On je u Strossmayerovim nastojanjima oko stvaranja jedne južnoslavenske države vidio čisti oblik *srbštine*. Kvaternik je osudio biskupa Strossmayera nakon gubitka na izborima u proljeće 1871. godine, pritom optužujući svećenstvo da je pridonijelo njegovu porazu šireći filozofski realizam, vjerski indiferentizam i potkopavajući Katoličku Crkvu. O pobjedniku tih izbora, odnosno o Narodnoj stranci, Kvaternik je izjavio da je ona neprijatelj hrvatske slobode. Pripadnici Narodne stranke osvrtni su se na izjave i djelovanja Eugena Kvaternika u časopisima „Novi prozor“ i „Zatočenik“.⁷⁵

U svrhu promicanja hrvatskoga identiteta, Strossmayer je dao veliki doprinos na kulturno-prosvjetnome planu narodnoga života. Pokretao je brojne zakladne listove te je davao osobne potpore raznim kulturnim i znanstvenim radnicima. Promicao je interese Hrvata i na međunarodnom planu te je stoga, primjerice, 1859. godine pomogao hrvatski Zavod svetog Jeronima u Rimu s 20 000 forinti. U Đakovu je pomagao obrazovanje bosanskih franjevacu te im je u narednome razdoblju izgradio kuću. Pomogao je osnivanje Više gimnazije u Osijeku te je utemeljitelj njezine biblioteke. Neprekidnom novčanom subvencijom pomagao je izdavanje „Narodnog lista“ u Zadru i „Prozora“, a kasnije „Obzora“ u Zagrebu. Novčano je, također, pomagao i Maticu dalmatinsku i Maticu hrvatsku, ali i Maticu srpsku u Novome Sadu. Na sjednici Banske konferencije,

---

⁷⁵ Usp. G. GRBEŠIĆ, D. DAMJANOVIĆ BARIŠIĆ (ur.), *Josip Juraj Strossmayer*, Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog simpozija prigodom 200. obljetnice Strossmayerova rođenja održanog 1.-2. listopada 2015. godine na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Đakovu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Đakovo, 2017., str. 273.-274.

10. prosinca 1860. godine, predao je banu Šokčeviću zakladni list na 50 000 forinti za osnutak Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, s jasno istaknutim ciljem da se unutar Akademije sabiru svi bolji hrvatski, srpski, slovenski i bugarski umovi te da vijećaju kako načiniti narodnu knjigu koja bi obuhvatila sve čovječje znanosti. Nadalje, 1861. godine pred Hrvatskim je saborom započeo temu osnivanja akademije i modernoga sveučilišta u Zagrebu. Prva svečana sjednica Akademije održana je 28. srpnja 1867. godine, u vrijeme progona članova Narodne stranke. 1866. godine darovao je 50 000 forinti za osnivanje suvremenoga sveučilišta u Zagrebu te je dodijelio stipendije velikomu broju studenata. Značajna je i Strossmayerova pomoć tiskanju „Rječnika hrvatskoga jezika“ te drugih Akademijinih publikacija, kao što su „Rada“ iz 1867., „Ljetopis“ iz 1877. godine te povijesni fragmenti koji su objavljeni u zbirka poput one pod nazivom „Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium“, „Starine“ te „Monumenta historico – iuridica“.⁷⁶ S obzirom na to da je imao domoljubne i rodoljubne stavove, treba reći kako Josip Juraj Strossmayer naglašava da, usprkos narodnoj pripadnosti, svi dolaze od Boga koji o svemu odlučuje. Isto tako, smatra kako je ljubav prema domovini prirodna svakom čovjeku te na temelju te prirodnosti svaki čovjek mora biti u prijateljstvu i ljubavi s domovinom. Isticao je kako vjera pred ljude stavlja dva primjera ljubavi i domovine. S jedne strane primjer je Stvoritelja koji je, nakon što je pogledao Jeruzalem i prisjetio se svega zla koje će se dogoditi tomu gradu, stao i plakao. Drugi primjer ljubavi prema vlastitom narodu daje sveti apostol Pavao kada u poslanici Rimljanima 10 govori o patnji koja će snaći njegovu rodbinu po puti te da bi rado na sebe preuzeo sve boli i muke, samo kako bi spasio svoje bližnje i sunarodnjake.

Strossmayer je više puta povezivao ljubav prema domovini s kršćanskom vjerom. Na temelju toga smatrao je da pravi kršćanin po uzoru na Isusa Krista i apostola Pavla ljubi svoj narod te da takav čovjek sve svoje snage u radosti posvećuje narodnoj sreći. Kršćanin s radošću svoj život polaže na oltar domovine. Koliko je narodni jezik bio važan za biskupa Strossmayera, vidi se iz činjenice da kršćanin narodni jezik mora smatrati darom Božjim i ogledalom u kojemu se reflektira duša i srce naroda, kao blagajnu u koju se sve duhovno blago naroda prilijeva. Međutim, iako je imao izražene nacionalne stavove i isticao je važnost i uzvišenost postojanja vlastite, samostalne hrvatske države, biskup Strossmayer nije bio protivan inozemnim jezicima. Naprotiv, smatrao je da

---

⁷⁶ Usp. F. ŠANJEK (ur.), *Josip Juraj Strossmayer*, Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog simpozija povodom 190. obljetnice rođenja i 100. obljetnice smrti Josipa Jurja Strossmayera održanog 19. i 20. svibnja 2005. godine u Zagrebu i Đakovu, Zagreb, 2006., str. 29.-31.

kršćanin rado uči strane jezike te onda naučeno blago prenosi u riznicu vlastitoga naroda, a pri tome je usporedio kršćane s pčelama koje obilaze mnoge poljane i sakupljaju medni sok koji onda nose u svoju košnicu.⁷⁷ U svojim nacionalnim nastojanjima, biskup Strossmayer nije zaboravio niti Đakovo i đakovačku okolicu jer je i stolovao u biskupskom gradu Đakovu. U svojim govorima i promišljanjima isticao je slavnu povijest Slavonije te plodne zemlje koju okružuju Sava, Drava i Dunav. Naglašava povijest pojedinih gradova koji su postojali i u vrijeme Rimljana, a neke izravno i spominje poput *Murse, Taurunuma, Cibale, Sirmium*⁷⁸ i druge. No, unatoč svojoj plodnosti i položaju, Strossmayer je snažno govorio o nepovoljnim prilikama u kojima se ona našla. Naime, jasno je govorio kako Slavonija propada, a spas je vidio jedino u gradnji željeznica. Davao je i prijedloge o smjerovima izgradnje te je govorio kako bi, u slučaju povezivanja Osijeka i Slavenskoga Broda, najbolje bilo izgraditi željeznicu pored Đakova.⁷⁹ Kao što je prethodno naznačeno, biskup Strossmayer veliki je značaj pridavao prosvjeti. Iz toga je razloga razvio i načelo „Prosvjetom k slobodi“. Kada je riječ o oblikovanju nacionalne svijesti, Strossmayer je kao krucijalne elemente toga procesa vidio Sveučilište i Akademiju.

Stoga, Hrvatski sabor na prijedlog biskupa Strossmayera pokrenuo je 1861. godine pitanje osnivanja Hrvatskoga sveučilišta u Zagrebu. Ideja se pojavila netom poslije vraćanja ustavnosti nakon Bachova apsolutizma 1860. godine. Ta je ideja ponovno došla do zapaženosti u vrijeme posjeta cara Franje Josipa I. Zagrebu 1869. godine. Prema Strossmayeru, Sveučilište je za cilj imalo postati sjecište mladih ljudi koji bi se na njemu osposobljavali za duševne radnje. Hrvatski je sabor 11. ožujka 1869. godine izglasao zakonski članak „Ob utemeljenju sveučilišta u glavnom gradu Zagrebu“. Sastavljen je i saborski akt „Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije“ koji je 13. ožujka bio predstavljen caru i kralju Franji Josipu I., a potvrđen je 8. travnja iste godine. Taj se akt sastojao od četiriju paragrafa. Prema prvome paragrafu, utemeljuje se sveučilište s četirima fakultetima. Drugi je paragraf bio vezan uz naziv te obrazovne ustanove, a naziv je glasio „Sveučilište kralja Franje Josipa I.“. Treći je paragraf odredio da se Pravoslavna akademija i Nadbiskupijski licej ustroje kao Juridički ili Pravni, Bogoslovni i

---

⁷⁷ Usp. J. J. STROSSMAYER, *Sve za vjeru i za domovinu*, IV, V. Dugalić (ur.), M. Srakić, A. Landeka (prir.), Đakovo, 2015., str. 49.-50.

⁷⁸ Mursa je antički naziv za grad Osijek, Taurunum za Zemun, Cibale za Vinkovce i Sirmium za Sremsku Mitrovicu.

⁷⁹ Usp. J. J. STROSSMAYER, *Sve za vjeru i za domovinu*, IV, V. Dugalić (ur.), M. Srakić, A. Landeka (prir.), Đakovo, 2015., str. 175.-176.

Mudroslovni ili Filozofski fakulteti. Isto tako, taj je paragraf odredio da se na spomenutim fakultetima moraju osnovati katedre za filozofiju, povijest i klasičnu filologiju, a na Liječničkome ili Medicinskome fakultetu katedre za primaljstvo i veterinu. Četvrti paragraf saborskog akta pozvao je Kraljevsku zemaljsku vladu da Saboru predloži osnovu za uređenje sveučilišta. Kao rezultat ideja i zalaganja biskupa Strossmayera, 17. listopada 1874. godine ban Ivan Mažuranić svečano je otvorio suvremeno Hrvatsko sveučilište u Zagrebu s filozofskim, pravnim i teološkim fakultetom.⁸⁰ Nastava se održavala i u novoosnovanim kabinetima za fiziku, botaniku, zoologiju, matematiku i kemiju. U narednim godinama organizirao se i studij svjetskih jezika te geografije. Isto tako, da bi nastava bila što kvalitetnija, u Zagreb su dolazili istaknuti znanstvenici iz raznih dijelova Monarhije, ponajviše iz Češke. Medicinski fakultet, iako je 1860-ih odobreno njegovo osnivanje, otvoren je tek 1918. godine. Osnivanje Sveučilišta u Zagrebu s pravom se može smatrati dovršetkom hrvatskoga preporodnog pokreta. U sklopu kulturnoga i prosvjetnoga zalaganja biskupa Strossmayera, 1866. godine utemeljena je Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti sa šest odjela i znanstvenih instituta, bogatom knjižnicom i Galerijom starih majstora.⁸¹

3. Posljedice i ostavština Hrvatskoga narodnog preporoda

Budući da ilirski ili Hrvatski preporodni pokret nije trajao tek neko vrijeme, nego se kontinuirano razvijao tijekom godina, u razdoblju od 1830-ih do 1870-ih, o njegovim posljedicama i značaju ne može se govoriti samo s jednoga aspekta. Važno je naglasiti da te posljedice u sebi sadrže nekoliko različitih obilježja, kao što su politički, društveni, gospodarski i kulturni značaj. Vezano uz spomenute političke posljedice, treba reći kako je prva veća posljedica došla na vidjelo već 1843. godine kada je bečki dvor, u strahu od panslavističkih ideja⁸² i ujedinjenja svih Slavena unutar Monarhije, zabranio uporabu ilirskoga imena, nakon čega je pokret nazvan hrvatskim pokretom. Nadalje, tijekom 1850-ih godina ukidane su hrvatske institucije, a poticalo se stvaranje moderne birokracije: uvodi se žandarmerija, reorganizira se sudstvo te se uvodi nova gradska uprava u dvama tada najvećim gradovima, Zagrebu i Osijeku.⁸³ U narednim godinama na

---

⁸⁰ Usp. M. VALENTIĆ, L. ČORALIĆ (ur.), *Povijest Hrvata od kraja 15. stoljeća do Prvoga svjetskog rata*, Zagreb, 2005., str. 645.

⁸¹ Usp. *Isto*, str. 645.-646.

⁸² Panslavizam je ideja koju je među prvima zastupao slovački preporoditelj Jan Kollár, a odnosi se na zamisao o jedinstvu svih Slavena. Prema Kolláru, svi su Slaveni jedan narod s četirima narječjima: ruskim, češkim, poljskim i ilirskim.

⁸³ Usp. I. GOLDSTEIN (ur.), *Povijest (21). Hrvatska povijest*, Zagreb, 2007., str. 257.

području Hrvatske i Slavonije izrađivali su se prostorni planovi pa je tako Zagreb dobio prvi urbanistički plan. Promjene su bile i na području prometa. Naime, tada započinju pripreme za gradnju željezničke pruge od Ljubljane do Zagreba i Siska, a 1850. godine poslan je i prvi brzojav u Beč. Iste godine dokinut je Hrvatski sabor, a Bansko vijeće, koje je osnovano 1848. godine, također je bilo raspušteno. Uz to, ukinuta je i samouprava županija. Uvedeni su novi organi državne uprave nad kojima ban nije imao nadzora ni uvida u njihovo djelovanje. Činovnička mjesta zauzele su osobe iz inozemstva, većinom oni kojima je njemački bio materinji jezik, a takva praksa bila je u skladu s politikom germanizacije koja se tada provodila. Cilj uprave iz Beča bio je stvaranje modernoga društva temeljenoga na slobodnoj privredi i kapitalizmu. No, zapravo je riječ bila o neoapsolutizmu jer je s jedne strane bio prisutan apsolutizam s policijskom prisilom i monarhom kao jedinim koji ima vlast upravljanja, dok se s druge strane stvarao ambijent u kojemu su se mogle provoditi reforme potrebne za stvaranje građanskoga društva. 1851. godine car Franjo Josip I. proglasio je Silvestarski patent kojim je dokinuo Oktroirani ustav iz 1849., ali i ustavno uređenje. Time je nastupilo vrijeme otvorenoga apsolutizma. Na taj se način stvorio vojno-birokratski centralizam koji je podupirao gospodarsku modernizaciju, ali je sprječavao političku djelatnost. Nedugo nakon Silvestarskoga patenta donesen je Opći građanski zakonik za Hrvatsku i Slavoniju koji je za srž imao jednakost građana pred sudom. Iako je modernizacija davala dobre rezultate, jedan od osnovnih problema bio je kronični nedostatak kapitala.⁸⁴

Međutim, modernizacija je dala dobre rezultate u stvaranju mreže pučkih škola iako je i tada bilo naselja bez takvih škola. Za spomenutu modernizaciju može se reći kako je ona bila prvi korak u pretvaranju staleškoga feudalnog društva u industrijsko građansko društvo. Ipak, germanizacija i nametanje njemačkoga jezika, kulture i običaja koju su sa sobom nosile modernizatorske težnje uzrokovala je opadanje stvaralačkoga zanosa iz preporodnoga vremena. No, takva situacija, povijesno gledajući, nije bila nužno negativna. Razlog tomu jest mogućnost koja se tada pojavila, a bila je sadržana u činjenici da su se tada, polovinom 19. stoljeća i oko 20 godina nakon začetka preporoda, prilike koje su nastale mogle objektivnije ocijeniti. Zbog toga su se 50-ih godina 19. stoljeća počela oblikovati dva politička smjera, točnije dvije nacionalno-integracijske ideologije koje će biti prisutne sve do kraja 20. stoljeća. Prva od njih jest jugoslavizam, a druga hrvatski ekskluzivni nacionalizam. Jugoslavizam kao politička opcija izrastao je na

---

⁸⁴ Usp. I. GOLDSTEIN (ur.), *Povijest (21). Hrvatska povijest*, Zagreb, 2007., str. 256.-257.

temeljima ilirizma, odnosno na ideji povezivanja Južnih Slavena unutar Monarhije.⁸⁵ Pobornici te frakcije smatrali su da se u takvoj struji hrvatstvo i hrvatski nacionalni osjećaj povezuju s osjećam pripadnosti većoj skupini, slavenstvu i južnoslavenstvu kao okviru, pa čak i uvjetu opstanka hrvatskoga naroda i hrvatske nacije. Glavni ideolog jugoslavenstva bio je već spomenuti Franjo Rački kao povjesničar, političar i branitelj hrvatskoga državnog prava. S druge, pak, strane, nasuprot ideji povezivanja Južnih Slavena stajali su Ante Starčević i Eugen Kvaternik koji su Austriju promatrali kao neprijatelja Hrvata. Starčević je smatrao kako je politika Habsburške Monarhije onemogućavala razvoj Hrvatske te da je svojim djelovanjem zatirala hrvatstvo. I Starčević i Kvaternik ilirizam su smatrali tragedijom. Temeljna nit vodilja politike Ante Starčevića bila je zamisao o stvaranju samostalne hrvatske države izvan okvira Habsburške Monarhije. Prihvatao je ideju nacionalizma koja je tada bila prisutna u Europi, a koja je smatrala da čovječanstvo treba biti podijeljeno na nacije, a svaka nacija pritom ima obvezu organizirati se u državu. Prema Starčeviću, svaka nacija mora imati državu i obratno. One koji su smatrali drugačije, odnosno one koji su se zalagali za ujedinjenje Južnih Slavena, nazivao je vrstom podljudi i „slavosrbima“. Jedan od Starčevićevih neistomišljenika bio je i đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer. Književne djelatnosti i naponi u stvaranju standardnoga jezika tijekom 50-ih godina 19. stoljeća nastavljali su se na nastojanja iz ilirizma, ali tada je osjećaj „buđenja“ dosegnuo višu razinu. Nastojala se stvoriti izvorna, moderna hrvatska kultura. Zahtjev je bio da hrvatska kultura ne imitira isključivo njemačku kulturu.⁸⁶

Veliki pomak dogodio se početkom 1860. godine kada je car Franjo Josip I., nastojeći spriječiti financijski kolaps nakon poraza habsburške vojske od strane Francuske i Pijemonta 1859. godine, sazvaio Carevinsko vijeće na kojemu su bili prisutni predstavnici svih zemalja sastavnica Carstva. Time je pokazao da više nije bilo moguće vladati otvorenim apsolutizmom. Na sjednici je bio prisutan i biskup Josip Juraj Strossmayer koji je istaknuo da se hrvatske zemlje trebaju ujediniti, a Carstvo treba postati federacija. Takva politika usmjerena na modernizaciju potrajala je do 1861. godine kada je Hrvatski sabor odbio zajedničke poslove s Bečom. Promjene su nastupile tek u razdoblju od 1873. do 1880. godine s banom Ivanom Mažuranićem koji je provodio unutarnje reforme onoliko koliko je bilo dopuštenja iz Ugarske. Tako je do početka 1890-

---

⁸⁵ Usp. *Isto*, str. 257.-259.

⁸⁶ Usp. I. GOLDSTEIN (ur.), *Povijest (21). Hrvatska povijest*, Zagreb, 2007., str. 259.-260.

ih godina stvorena podloga za ekonomski, kulturni i društveni preobražaj koji će potrajati sve do 1918. godine.⁸⁷ Važan događaj, a ujedno i posljedica preporodnih težnji, jest revizija Austro-ugarske nagodbe iz 1867. godine kojom je Austro-Ugarska Monarhija bila podijeljena na Ugarsku i Austriju. Nagodba je sadržavala liberalne ideje iz 1848. godine, a to su građanska prava, pravo naroda na narodnost te ravnopravnost jezika. Budući da položaj Hrvatske sa Slavonijom nije bio riješen, započeli su pregovori za rješavanje toga pitanja. Ugarska je nastojala stvoriti cjelovitu Kraljevinu Ugarsku, dok je Hrvatskoj ostavljena vrlo mala autonomija. Hrvatski predstavnici željeli su što prije pronaći rješenje. Posljedica pregovora jest Hrvatsko-ugarska nagodba iz 1868. godine kojom su Hrvatskoj i Slavoniji pripali unutarnji poslovi, pravosuđe i školstvo s vjerskim poslovima. Hrvati su priznati političkim narodom koji s Ugarskom tvori jednu cjelinu. Budući da je i ta Nagodba Hrvatskoj ostavljala vrlo malu autonomiju, posebice kada je riječ o financijama, Hrvati su zatražili novu reviziju koja se dogodila tek 1873. godine jer Hrvati nisu imali instrumenata kojima bi potaknuli ugarsku stranu na prihvaćanje zahtjeva. Kada je riječ o Dalmaciji, pobjeda Narodne stranke nad autonomašima u Splitu 1882. godine označila je završetak Hrvatskoga narodnog preporoda i u Dalmaciji. U Dalmatinskom je saboru 1883. godine umjesto talijanskoga uveden narodni jezik hrvatski ili srpski, ali je saborskim zastupnicima ostavljena mogućnost izbora između hrvatskoga ili talijanskoga. U Istri je 1870. godine pokrenut list „Naša sloga“, a označavao je prvo političko glasilo istarskih Hrvata. Promjene su nastupile i u prometu. 1860-ih godina počinju se graditi željezničke mreže te je 1862. godine sagrađena prva pruga između Zagreba i Siska, a ta je pruga imala priključke i prema Ljubljani, Beču i drugim prugama. Do 1873. godine željezničkim prugama Zagreb i okolica povezani su s drugim dijelovima Monarhije i Rijekom. Razvoj željezničkih mreža razvijao se snažno i u Dalmaciji kako bi se lakše mogla eksploatirati drvena bogatstva.⁸⁸

Kada je riječ o industriji, ona se najsnažnije razvijala u Zagrebu, a poduzetnički sloj društva bivao je prisutan na gospodarskim izložbama diljem Europe. Tako je, primjerice, skupina slavonskih tvorničara, trgovaca i veleposjednika izlagala svoje proizvode na izložbi u Parizu 1855. godine. Po primjeru na europske metropole, i u Hrvatskoj su se pojavile ideje organiziranja takvih izložbi. Zbog toga je 1864. godine zagrebačka Komora organizirala Prvu dalmatinsko-hrvatsko-slavonsku izložbu na kojoj

---

⁸⁷ Usp. *Isto*, str. 260.-273.

⁸⁸ Usp. I. GOLDSTEIN (ur.), *Povijest (21). Hrvatska povijest*, Zagreb, 2007., str. 274.-285.

je sudjelovalo oko četiri tisuće izlagača s područja cijele Hrvatske. Može se reći kako je jedan od svojevrsnih neuspjeha bila nezainteresiranost politike i društva za položaj radnika. Prvi radnički list počeo se objavljivati 1874., a upućivao je na probleme s kojima su se susretali radnici u drugoj polovici 19. stoljeća, kao što su slabo plaćen posao, nepostojanje neradnoga dana te neograničenost radnoga vremena. Međutim, tada još nije bilo interesa za rješavanje radničkih pitanja, unatoč činjenici da su takve teme bile prisutne još ranije na području zapadne i srednje Europe.⁸⁹

---

⁸⁹ Usp. I. GOLDSTEIN (ur.), *Povijest (21). Hrvatska povijest*, Zagreb, 2007., str. 284.-286.

Zaključak

Može se reći kako je tekst diplomskoga rada nastojao predstaviti Hrvatski narodni preporod, posebice na području Hrvatske i Slavonije, uzimajući u obzir povijesne okolnosti koje su do njega dovele, sam razvoj događaja za vrijeme Preporoda te njegove posljedice. U prvome poglavlju tekst se bavio Austro-Ugarskom Monarhijom kako bi se na početku mogao dobiti uvid u šira geografska i regionalna politička, društvena i kulturna gibanja koja su prethodila Hrvatskome narodnom preporodu. U prvom poglavlju riječi je bilo i o razvoju preporoda u kontekstu spomenute države te o situaciji za vrijeme i nakon austrijske carice Marije Terezije. Drugi dio rada za temu je imao sam Hrvatski narodni preporod. Predstavljen je nastanak, tijek i razvoj samoga Pokreta. Uz to, drugo poglavlje govorilo je i o gospodarskoj, političkoj i društvenoj situaciji na području Hrvatske i Slavonije, ali i u ostalim dijelovima kao što su Dalmacija i Istra. Isto tako, spomenut je i đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer koji je svojim djelovanjem i zalaganjem označen kao jedan od nositelja preporodnog pokreta. Treće poglavlje bavilo se posljedicama i događajima koji su uslijedili nakon 1848. godine, odnosno nakon što je područje Europe zahvatilo revolucionarno raspoloženje te jačanje svijesti o nacionalnome identitetu pojedinih država.

BIBLIOGRAFIJA

- 1) Georgijević, Mojsije. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. - 2024. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/georgijevic-mojsije> (6.3.2024.)
- 2) GOLDSTEIN, Ivo (ur.), *Povijest (21). Hrvatska povijest*, Zagreb, 2007., str. 257.-286.
- 3) GOLDSTEIN, Ivo (ur.), *Povijest (15). Kolonijalna carstva i imperijalizam (1871.-1914.)*, Zagreb, 2008., 475.-488.
- 4) GOTTMANN, Andreas, *Rom und die nationalen katholizismen in der Donaumonarchie. Römischer Universalismus, habsburgische Reichspolitik und nationale Identitäten 1878-1914*, Wien, 2010., str. 95.-96.
- 5) GRBEŠIĆ, Grgo, DAMJANOVIĆ BARIŠIĆ, Darija (ur.), *Josip Juraj Strossmayer*, Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog simpozija prigodom 200. obljetnice Strossmayerova rođenja održanog 1.-2. listopada 2015. godine na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Đakovu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Đakovo, 2017., str. 259.-274.
- 6) HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI, *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost. Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne*, Zagreb, 2009., str. 3.-204.
- 7) HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI, *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost. Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne*, Zagreb, 2009., str. 34.-204.
- 8) HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI, *Josip Juraj Strossmayer*, Zagreb, 2006., str. 304.-307.
- 9) J. J. STROSSMAYER, *Sve za vjeru i za domovinu (IV)*, V. Dugalić (ur.), M. Srakić, A. Landeka (prir.), Đakovo, 2015., str. 49.-176.
- 10) MATICA HRVATSKA, *Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u dugom 19. stoljeću*, Zagreb, 2016., str. 30.-32.
- 11) STANČIĆ, Nikša, Hrvatski narodni preporod – ciljevi i ostvarenja, u: *Cris: Časopis povijesnog društva Križevci* 10(2008.)1, str. 6.-7.
- 12) ŠANJEK, Franjo (ur.), *Josip Juraj Strossmayer*, Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa povodom 190. obljetnice rođenja i 100. obljetnice smrti Josipa Jurja Strossmayera održanog 19. i 20. svibnja 2005. godine u Zagrebu i Đakovu, Zagreb, 2006., str. 26.-31.

- 13) ŠIDAK, Jaroslav, *Hrvatski narodni preporod. Ilirski pokret*, Zagreb, 1988., str. 112.-118.
- 14) ŠVAGELJ, Dionizije, *Hrvatski narodni preporod u Slavoniji*, Vinkovci, 2009., str. 10.-14.
- 15) VALENTIĆ, Mirko, ČORALIĆ, Lovorka (ur.), *Povijest Hrvata od kraja 15. stoljeća do Prvoga svjetskog rata*, Zagreb, 2005., str. 219.-393.